

TILASTOLLISIA TIEDONANTOJA.
JULKAISUT SUOMEN TILASTOLLINEN PÄÄTOIMISTO. 4.

VÄINÖ JUUSELA.

MAANVILJELYSVÄESTÖN AMMATTIJAKO

HÄMEEN JA MIKKELIN LÄÄNEISSÄ

VUOSINA 1815—1890

PAPISTON VÄESTÖTAULUJEN MUKAAN.

HELSINGISSÄ,
KEISARILLISEN SENAATIN KIRJAPAINOSSA,
1907.

ALKULAUSE.

Papiston väestötaulukujen runsaiden maanviljelysväestöäkin koskevien ammattitilastollisten aineksien julkaisemisen Tilastollinen Päätoimisto alotti julkaisemalla viime vuonna O. K. Kilven tutkimuksen „Maanviljelysväestön Ammattijako Turun ja Porin läänissä vuosina 1815—90“.

Seuraava esitys maanviljelysväestön ammattijaosta Hämeen ja Mikkelin läänissä liittyy sekä suunnittelunsa että rakenteensa puolesta läheisesti edeltäjiinsä. Hämeen ja Mikkelin läänit ovat siinä käsitellyt kokonaisuutena, kun ei ole ollut mahdollista erottaa eri seurakuntia rajaseuduilla läänien alueiden mukaisiksi.

Pyydän saada lausua kunnioittavimmat kiitokseni Tilastollisen Päätoimiston Tervehtorille, Tohtori Aug. Hjeltille, joka on suornut minulle tilaisuuden tiimin tutkielman julkaisemiseen sekä on tarkastanut korrehtuurin, samoin kuin Aktuario, Maisteri Harald Dalströmille, joka on suorittanut käännöksen ruotsin kieleen.

Helsingissä huhtikuun 24 p:nä 1907.

Tekijä.

Sisällys.

	Siv.
I. Tutkimusalue	1.
II. Maanviljelysväestön suhde muuhun väestöön	6.
III. Maanviljelysväestön ryhmitys. Luokitusperusteet.	9.
IV. Maanviljelysväestön eri ryhmät.	
1. Ansaitsevaiset ja omaiset	12.
2. Ansaitsevaisten eri ryhmät.	
a) Tilalliset.	
a) Vuosina 1815—75.	
aa) Maanomistajat ja maalaiset, joilla ei ole muuta arvonimeä.	19.
bb) Talonpojat omilla tiloilla	19.
β) Vuosina 1880—90.	
Maanomistajat, talonpojat ja muut, jotka viljelevät omaa maata	27.
b) Vuokraajat.	
a) Vuosina 1815—75.	
aa) Talonpojat muiden tiloilla	28.
bb) Uutisviljelijät liika- ja yhteismailla sitte edellisen viisivuotiskauden	31.
cc) Torpparit, jotka hallitsevat maata	34.
β) Vuosina 1880—90.	
aa) Arentimiehet	38.
bb) Kruununtalonpojat ja uutisasukkaat	39.
cc) Maatorpparit	40.
dd) Kalastajat	41.
c) Palvelusväki.	
a) Vuosina 1815—75.	
Rengit ja palvelijattaret	42.
β) Vuosina 1880—90.	
Palvelusväki, miespuolinen ja naispuolinen	47.
d) Irtain väestö y. m.	
a) Vuosina 1815—75.	
aa) Työkykyiset loiset	50.
bb) Vanhat ja raihnaiset tilalliset, torpparit ja loiset, jotka ovat läkänneet maanviljelyksestä	53.
cc) Talonpoikaispojat	56.

β) Vuosina 1880—90.	
aa) Loiset, jotka elättävät itseänsä tekemällä työtä toisen maalla . . .	59.
bb) Muut (kuin maa-) torpparit	60.
cc) Eläkkeellä olijat eli syytinkiläiset	61
V. Yleiskatsauksia tilallisten, vuokraajien, palvelusväen ja irtaimen väestön y. m. ryhmiin	62.

I. Tutkimusalue.

Tässä julkaisussa esitettävät tilastolliset tiedot käsittävät alueen, joka pääasiassa on sama kuin nykyisten *Hämeen* ja *Mikkelin* läänien. Kun papiston väestötaulut vuoteen 1877 asti ovat laaditut rovastikunnittain, ja rovastikuntien kokoonpano on ollut vaihtelujen alainen, on siitä aiheutunut muutoksia sekä tutkimusalueen että eri rovastikuntien rajoissa. Sen vuoksi on ollut pakko jättää pois eräitä seurakuntia ja niiden osia, jotka kuuluvat Hämeen ja Mikkelin läänien alueeseen, mutta jotka eri aikoina ovat luetut naapuriläänien rovastikunta-tauluihin, ja ottaa mukaan sellaisia seurakuntia tai niiden osia, jotka kuuluvat läheisten läänien piiriin, mutta eräinä vuosina ovat luetut tutkimusalueen rovastikunta-tauluihin. Näin menettelemällä on koetettu, mikäli mahdollista, säilyttää tällaiselle vertailevalle tilastolle perin välttämätöntä alan yhtenäisyyttä koko ajan kuluessa.

Hämeen ja Mikkelin läänien alasta tulee mainituista syistä jäämään pois: vuosina 1815—65 osa Punkalaitumen, Pirkkalan ja Vesilahden pitäjiä sekä vuosina 1870—90 Pirkkalan ja Vesilahden pitäjät ynnä Ylöjärven ja Tottijärven kappelit¹⁾);

vuonna 1815 osa Sääminkiä ja Kerimäkeä, jotka silloin kuuluivat Lappeenrannan rovastikuntaan Viipurin läänissä, ja osa Mäntyharjua, joka silloin oli luettu saman läänin Haminan rovastikuntaan;

vuosina 1815—90 Loppi Raseporin ylä-rovastikuntaa;

vuosina 1830—45 Vaasan läänin osa Ruovettä Tampereen rovastikuntaa.

Hämeen ja Mikkelin läänien alaan tulee samoista syistä lisätyksi:

vuosina 1815—50 osia Virtain seurakunnasta (45 asukasta vuonna 1815) Tampereen rovastikuntaa Vaasan lääninä;

vuosina 1815—70 silloinen Hämeen läänin osa Orimattilaa, nykyistä Uudenmaan lääninä;

---

¹⁾ Puheenaolevat seurakunnat ovat lasketut Turun ja Porin läänin seurakuntien mukaan O. K. Kilven esipuheessa mainitussa tutkimuksessa siv. 8.

vuosina 1815—30 osia Leppävirrasta sekä vuosina 1815—25, 1835, 1845—65 osia Suonenjoen kappelista molemmat nykyistä Kuopion lääniä;
 vuonna 1845 osa Petäjaveden seurakunnasta Vaasan lääniä;
 vuosina 1815—65 Turun läänin osa Someroa, Ruovettä, Kurua ja Teiskoa¹⁾;

vuosina 1815—70 Nummen kappeli samoin Turun ja Porin lääniä¹⁾.

Kun Itä-Hämeen rovastikunta-taulu vuosina 1815—30 sisältää myöskin tietoja Iitin seurakunnasta Uudenmaan lääniä, jonka väkiluku koko rovastikunnan väkiluvusta on vaihdellut 32.0 prosentista vuonna 1815 26.0 prosenttiin vuonna 1825, on Iitin osa mainitun rovastikunnan ammattitilastollisista tiedoista tämän suhteen perustalla vähennetty. Samoin on laskutoimituksen avulla vuonna 1875 lisätty Itä-Hämeen rovastikunnan tietoja Hämeen läänin osalla Orimattilaa ja vuosina 1880 ja 1890 samoin. Hämeen läänin osa Orimattilaa näinä vuosina on määrätty sen mukaan, miten suuri se on ollut aikaisempina vuosina seurakunnan koko väkilukuun verraten.

Tutkimusalueen yhtenäisyyttä silmällä pitäen tulevat tiedot Hämeen ja Mikkelin läänien rovastikunnista esitettäväksi vuoden 1815 rovastikuntajaon mukaan huolimatta siitä, että monet rovastikunnat eri aikoina ja eri nimillä ovat useammiksi jakautuneet²⁾.

Rovastikunnat ovat seuraavat:

Hattulan,
 Tampereen,
 Hämeenlinnan,
 Länsi-Hämeen,
 Itä-Hämeen,
 Etelä-Savon ja
 Pohjois-Savon ala-rovastikunta.

Vuonna 1815 kuului kuhunkin näihin rovastikuntiin seuraavat seurakunnat:

Hattulan rovastikuntaan:

Sääksmäki,
 Hattula,
 Tyrväntö,

¹⁾ Näitä ei *Kilven* mainitussa tutkimuksessa ole käsitelty Turun ja Porin läänin seurakuntien yhteydessä.

²⁾ Usein näyttää rovastikunnan nimitys muuttuvan vain sen johdosta, että uusi kontrahtirovasti asuu toisennimisessä seurakunnassa, jonka nimen rovastikuntakin saa.

Kalvola,
 Akaa,
 Urjala,
 Sahalahti;
 Pälkäne.

Tampereen rovastikuntaan:

Ruoveden emäseurakunta,
 Kurun kappeli,
 Virtain ›
 Teiskon ›
 Lempäälä,
 Kangasala,
 Kuhmalahden kappeli,
 Orivesi,
 Eräjärven kappeli,
 Längelmäki,
 Kuoreveden kappeli,
 Messukylä.

Hämeenlinnan rovastikuntaan:

Tammela,
 Jokioisten kappeli,
 Perttulan ›
 Humppilan ›
 Somero,
 Somerniemen kappeli,
 Hämeenlinnan maaseurakunta,
 Vanaja,
 Rengon kappeli,
 Janakkala,
 Hausjärven kappeli,
 Rengon kappeli (Janakkalan osa).

Länsi-Hämeen rovastikuntaan:

Hauho,
 Tuuloksen kappeli,
 Luopioisten ›
 Lammin emäseurakunta,

Kosken kappeli,
Padasjoki,
Kuhmoisten kappeli,
Jämsä,
Korpilahti.

Itä-Hämeen rovastikuntaan:

Hollola,
Kärkölä,
Asikkala,
Orimattila (Hämeen läänin osa),
Nastola,
Heinola,
Sysmä,
Luhangon kappeli,
Hartola,
Joutsan kappeli.

Etelä-Savon rovastikuntaan:

Mikkeli,
Hirvensalmen kappeli,
Juva,
Sulkava,
Puumala,
Ristiina,
Mäntyharju,
Kangasniemi.

Pohjois-Savon ala-rovastikuntaan.

Joroinen,
Leppävirta,
Kerimäki,
Sääminki,
Pieksämäki,
Haukivuoren kappeli,
Suonenjoen
Rantasalmi,
Heinäveden kappeli.

Rovastikuntien kokoonpano on sittemmin eri vuosina ollut seuraava:

Vuosina 1820 ja 1830 ovat rovastikunnat alueeltaan samat kuin vuonna 1815, paitsi että vuonna 1830 Tampereen rovastikuntaan kuuluivat myös Pirkkala, Vesilahti ja Harju (yhteensä 1146 asukasta) ja että Pohjois-Savon alarovastikunnasta Suonenjoki jäi pois.

Vuonna 1835 ovat rovastikuntien alueet samat kuin vuonna 1830, paitsi että Leppävirta jää pois Pohjois-Savon alarovastikunnan alueesta ja Suonenjoen kappeli tulee sijaan.

Vuonna 1840 on rovastikuntien alue muuten sama kuin edellä, paitsi että Pohjois-Savon alarovastikunnan alueesta jää sekä Leppävirta että Suonenjoki pois.

Vuonna 1845 on huomattava seuraavat muutokset: Länsi-Hämeen rovastikuntaan kuuluu osa Petäjävedestä (1,977 asukasta) ja Pohjois-Savon alarovastikuntaan Suonenjoki (864 asukasta).

Vuonna 1850 on rovastikuntien alue muutoin sama kuin edellisessä vuonna, paitsi että Petäjävesi on poissa.

Vuonna 1855 muuttuu alue niin, että Virtain kappeli jää pois Tampereen rovastikunnasta.

Vuonna 1860 on merkittävä, että Länsi-Hämeen rovastikunnan seurakuntien joukossa on Asikkala ja niistä puuttuu Jämsä ja Korpilahden osa; viimeksimainitut ovat Itä-Hämeen rovastikunnan alueeseen lisätyt ja Asikkala tästä vähennetty. Muiden rovastikuntien alue on muuttumaton.

Vuonna 1865 on huomattava, että Pohjois-Savon alarovastikunnan seurakuntien joukossa nyt mainitaan erikseen Savonrannan rukoushuoneseurakunta. Rovastikuntien alue on sama kuin vuonna 1860.

Vuonna 1870 on mainittava ainoastaan se muutos Pohjois-Savon alarovastikunnan alassa, että Suonenjoki on poissa. Muut rovastikunnat ovat alueeltaan samat kuin vuonna 1865.

Vuonna 1875 on rovastikuntien alue yleensä sama kuin edellä, mutta Pohjois-Savon alarovastikunnan ja Etelä-Savon rovastikunnan edellisten vuosien seurakunnat ovat nyt niin jakautuneet, että Puumala, Juva, Joroinen, Pieksämäki, Haukivuori, Mikkeli, Anttola, Ristiina, Mäntyharju, Hirvensalmi ja Kangasniemi kuuluvat Etelä-Savon rovastikuntaan ja muut puheenaolevat seurakunnat kummastakin rovastikunnasta muodostavat Pohjois-Savon alarovastikunnan.

Vuosina 1880 ja 1890 on rovastikuntien alueet pysytetty samoina kuin vuonna 1875.

II. Maanviljelysväestön suhde muuhun väestöön.

Kun nouseva sivistys herättää ihmisissä uusia pyrkimyksiä ja uusia tarpeita, ja sen yhteydessä jatkuva työnjako avaa heille uusia työmahdollisuuksia, kuvastaa myöskin väestön tämän pohjalla tapahtuva jakautuminen elinkeinoihin ja ammatteihin puolestaan sangen hyvin mainittuja vaihteluja; jopa niinkin hyvin, että on arveltu voitavan väestön eri elinkeinojen ja ammattien välisestä suhteesta päättää kansan olevan hyvinvoivan tai taloudellisesti heikon. Onpa sanottu oloja siinä maassa suotuisimmiksi, missä maanviljelysväestö on noin puolet koko väestöstä.

Suomessa käsitti maanviljelysväestö koko väestöstä vuosina 1865—90¹⁾:

Vuonna 1865	79.37 %
» 1875	78.40 »
» 1880	77.00 »
» 1890	74.75 »

Lähinnä Unkaria, jonka maataviljelevä väestö vuonna 1890 nousi 76.4 %:iin koko väestöstä, on Euroopan maiden joukossa tässä suhteessa Suomi. Läntisissä naapurimaissamme, Ruotsissa ja Norjassa oli maanviljelysväestöä samaan aikaan melkein yhden verran kuin muutakin väestöä (51.0 ja 51.5 %), mutta muissa Euroopan maissa, paitsi Itävallassa, jossa maanviljelysväestöä vuonna 1890 oli 55.9 % koko väestöstä, on maanviljelysväestöä muuhun väestöön verraten yleensä paljoka vähemmän²⁾.

Suomen eri lääneissä olivat vastaavat prosentit vuonna 1865 seuraavat³⁾:

Uudenmaan läänissä	63.90 %
Turun ja Porin »	72.77 »
Hämeen »	79.59 »
Viipurin »	84.84 »
Mikkelin »	84.69 »
Kuopion »	85.33 »
Vaasan »	83.87 »
Oulun »	78.12 »

¹⁾ Suomen virallinen tilasto, VI, 29. Siv. 259—260.

²⁾ Statistik des Deutschen Reichs, Band 111, siv. 262—279.

³⁾ Suomen virallinen tilasto VI, 1, siv. 36—37. Myöhemmältä ajalta ei näitä prosentteja ole läänittäin laskettu.

Hämeen ja Mikkelin läänien prosenttien keskimäärä, 82.14, tulee siis olemaan koko joukon korkeampi kuin vastaava prosentti, 79.37, koko maassa.

Kaupunkilaisväestöä oli ¹⁾.

	Turun ja Porin länissä.	Hämeen länissä.	Mikkelin länissä.	Keskimäärin koko maassa.
V. 1840	9.57 %	1.94 %	1.18 %	5.85 %
» 1870	11.47 »	5.41 »	1.88 »	7.44 »
» 1880	11.51 »	7.94 »	2.40 »	8.41 »
» 1890	12.45 »	9.61 »	2.96 »	9.89 »

Kaupunkilaisväestön suuri lukuisuus Turun ja Porin länissä todistaa teollisuuden ja liike-elämän olevan siellä paljon huomattavammassa asemassa kuin maassa keskimäärin. Hämeen länissä on kaupunkilaisväestön prosentin nopea kasvaminen merkille pantava, samoin kuin Mikkelin länin alhainen prosentti.

Määrättäessä maanviljelyväestön suhdetta muuhun väestöön on tässäkin tutkimuksessa kaupunkiväestö jätetty huomioonottamatta, se kun eräissä rovastikunnissa tulisi varsin paljon mainittuun suhteeseen vaikuttamaan.

Seuraava taulu osoittaa siis vain maaseutuväestön ja maanviljelyväestön suhteen tutkimusalueen eri rovastikunnissa.

Maanviljelyväestön prosenttimäärä koko maaseutuväestöstä vuosina 1815—90.

Rovastikunnat.	1815.	1820.	1825.	1830.	1835.	1840.	1845.	1850.	1855.	1860.	1865.	1870.	1875.	1880.	1890.
Hattulan	78.38	80.09	79.77	82.80	79.17	80.69	80.82	81.37	80.73	80.17	81.37	77.15	81.38	82.52	81.11
Tampereen	82.65	84.65	84.86	84.19	80.96	89.38	85.92	83.71	88.40	87.26	86.64	81.22	82.15	84.29	81.17
Hämeenlinnan	83.59	83.52	86.16	85.27	84.54	83.37	84.34	84.36	80.54	81.82	80.89	82.24	80.06	71.43	73.76
Länsi-Hämeen	83.43	85.72	83.66	84.43	83.75	81.25	82.11	82.61	82.12	81.54	79.94	80.21	79.47	83.72	83.65
Itä-Hämeen	86.28	84.95	87.08	87.10	84.70	82.28	85.73	89.74	82.36	82.37	81.34	81.20	80.32	89.56	85.44
Etelä-Savon	90.76	94.07	89.59	90.10	89.31	89.02	86.44	87.75	88.05	87.39	87.31	85.68	85.88	92.38	89.82
Pohjois-Savon ala-rov.	89.48	90.93	91.43	90.43	89.44	89.23	88.72	90.31	88.63	88.63	87.46	84.87	87.24	87.90	83.63
Koko alue	86.07	87.63	87.20	87.25	85.53	85.63	85.39	86.49	85.03	84.76	84.09	83.34	82.79	85.78	83.61

¹⁾ Suomen virallinen tilasto VI, 29, siv. 11—12.

Kuten taulusta näkyy, vaihtelevat suhdeluvut sekä koko alueella että eri rovastikunnissa yerrattain vähän. Korkeimpana prosenttina on mainittava vuoden 1820 sarakkeessa, 94.07, Etelä-Savon rovastikunnan kohdalla ja alimpana, 71.43, vuoden 1880 sarakkeessa Hämeenlinnan rovastikunnan kohdalla. Yleensä ovat suhdeluvut ajanjakson kuluessa jonkun verran laskeneet.

Kun lasketaan keskimäärät eri rovastikuntien prosenttiluvuista edellisessä taulussa ajanjakson alussa vuosilta 1815, 1825 ja 1835, sekä sen lopussa vuosilta 1870, 1880 ja 1890, tulee rovastikuntien järjestys maanviljelysväestön suhteelliseen lukuisuuteen nähden olemaan:

Ajanjakson alussa:		Ajanjakson lopussa:	
Pohjois-Savon ala-rovastik.	90.12	Etelä-Savon rovastik.	89.29
Etelä-Savon >	89.87	Pohjois-Savon ala- >	85.47
Itä-Hämeen >	86.02	Itä-Hämeen >	85.40
Hämeenlinnan >	84.76	Länsi-Hämeen >	82.53
Länsi-Hämeen >	83.61	Tampereen >	82.23
Tampereen >	82.82	Hattulan >	80.26
Hattulan >	79.15	Hämeenlinnan >	75.81

Jotta selvenisi, miten rovastikuntien prosentit ajanjakson kuluessa ovat muuttuneet, esitetään ne koko alueesta ja kustakin rovastikunnasta ajanjakson alusta ja lopusta rinnan. Eneneminen on osotettu + merkillä, vähennys — merkillä.

	Ajanjakson alussa.	Ajanjakson lopusa.
Etelä-Savon rovastik.	89.87	89.29 —
Pohjois-Savon ala- >	90.12	85.47 —
Itä-Hämeen >	86.02	85.40 —
Länsi-Hämeen >	83.61	82.53 —
Tampereen >	82.82	82.23 —
Hattulan >	79.15	80.26 +
Hämeenlinnan >	84.76	75.81 —
Koko alue >	86.27	84.24 —

Ainoastaan Hattulan rovastikunta osottaa siis lisääntymistä, kaikki muut vähennemistä samoin kuin koko aluekin.

Vertailun vuoksi esitetään vielä Turun ja Porin sekä Hämeen ja Mikkelin läänien puheena olevat suhdeluvut rinnan muutamilta vuosilta.

	1815	1830	1845	1860	1880	1890
Turun ja Porin l.	81.41	82.26	83.13	82.56	79.66	78.63
Hämeen ja Mikkelin l.	86.07	87.25	85.39	84.76	85.78	83.61

Hämeen ja Mikkelin lääneissä on siis maanviljelysväestö koko ajan ollut suhteellisesti paljon lukuisampi kuin Turun ja Porin läänissä. Huomattava on Hämeen ja Mikkelin läänien verrattain korkea prosentti vuonna 1890.

III. Maanviljelysväestön ryhmitys. Luokitusperusteet.

Tämän julkaisun tiedot perustuvat, kuten jo on mainittu, niihin ammattitilastollisiin aineksiin, jotka löytyvät papiston rovasti- ja seurakunnittain laatimissa väestötauluissa. Vuosien 1815—75 luvut ovat kootut vuoden 1811 kaavan mukaan laadituista rovastikunta-tauluista ja vuosien 1880 ja 1890 tiedot vuoden 1877 kaavan mukaan tehdyistä seurakunta-tauluista. Viittaamalla siihen tarkempaan selontekoon näiden kaavojen omituisuuksista ja eroavaisuuksista, mikä on *Kilven* mainitussa tutkimuksessa, huomautettakoon vuoden 1877 kaavan suhteen se poikkeus siinä yleensä noudatetusta periaatteesta, että perheet ovat erikseen merkittävät, että maanviljelysväestön pykälässä kolme perhettä ja niiden päämiehet ovat yhdessä ilmoitetut. Tämän seikan vuoksi joutuvat vuosien 1880 ja 1890 luvut ansaitsevaisista ja omaisista sekä eri ryhmien prosenttiluvut sangen vähän merkitseviksi.

Vuosien 1811 ja 1877 kaavat, joissa maanviljelysväestö edellisessä käsittää pääasiassa § e ja jälkinäisessä § 7, ovat seuraavat:

1811 vuoden kaava:

§ e.

Maanomistajia ja maalaisia, joilla ei ole muuta arvonimeä (on kaavassa *k*-§:ssä).
Talonpoikia omilla tiloilla.

Talonpoikia muiden tiloilla.
Uutisviljelijöitä liika- ja yhteismailla sitte viime viisivuotiskauden.

Torppareita, jotka hallitsevat omaa maata.

Työkykyisiä loisia.
Vanhoja ja raihnaisia tilallisia, torppareita ja loisia, jotka ovat lakanneet maanviljelyksestä.
Talonpoikaispoikia.

Talonpoikaisrenkejä.
Palvelijattaria (ovat kaavassa *m*-§:ssä).

1877 vuoden kaava:

§ 7.

Maanomistajia, talonpoikia ja muita, jotka viljelevät omaa maata.

Arentimiehiä.
Kruununtalonpoikia ja uutisasukkaita.

Maatorppareja

Kalastajoina ja heidän perheitä.

Loisia, jotka elättävät itseään työstä toisen maalla, sekä heidän perheitä.
Eläkkeellä olijoita (vaimoineen ja lapsineen).
Muita (kuin maa-) torppareja.

Palvelusväkeä perheillä tässä §:ssä.

Ennenkuin tässä tutkimuksessa noudatettu ryhmitys¹⁾ esitetään, mainittakoon, että syytinkiläiset virallisen tilaston esimerkkiä noudattaen ovat seuraavassa lasketut ansaitsevaisten joukkoon, vaikka yleensä on kysymyksenalaista, harjottavatko tämän ryhmän henkilöt enää sanottavasti ansiotyötä maanviljelyksen alalla.

Ryhmitys on seuraava:

1. Ansaitsevaiset ja niiden omaiset.
2. Ansaitsevaisten eri ryhmät.
  - a) Tilalliset.
    - a) vuosina 1815—75:
      - aa) Maanomistajat ja maalaiset, joilla ei ole muuta arvonimeä.
      - bb) Talonpojat omilla tiloilla.
    - β) vuosina 1880—90:

Maanomistajat, talonpojat ja muut, jotka viljelevät omaa maata.
  - b) Vuokraajat.
    - a) vuosina 1815—75:
      - aa) Talonpojat muiden tiloilla.
      - bb) Uutisviljelijät liika- ja yhteismailla sitte viime viisivuotiskauden.
      - cc) Torpparit, jotka hallitsevat maata.
    - β) vuosina 1880—90:
      - aa) Arentimiehet.
      - bb) Kruununtalonpojat ja uutisasukkaat.
      - cc) Maatorpparit.
      - dd) Kalastajat.
  - c) Palvelusväki.
    - a) vuosina 1815—75:

Rengit ja palvelijattaret.
    - β) vuosina 1880—1890:

Palvelusväki, miespuolinen ja naispuolinen.
  - d) Irtain väestö y. m.
    - a) vuosina 1815—75:
      - aa) Työkykyiset loiset.
      - bb) Vanhat ja raihnaiset tilalliset, torpparit ja loiset, jotka ovat lakanneet maanviljelyksestä.
      - cc) Talonpoikaispojat.

¹⁾ Vert. *Kilpi*, main. teos siv. 22 ja 23.

β) vuosina 1880—90:

aa) Loiset, jotka elättävät itseään tekemällä työtä toisen maalla.

bb) Muut (kuin maa-) toipparit.

cc) Eläkkeellä-olijat ja syytinkiläiset.

»Loiset, jotka elättävät itseään tekemällä työtä toisen maalla», eläkkeellä-olijat, ja kalastajat, joiden lukumäärä vuosina 1880 ja 1890 on ilmoitettu perheineen, erotetaan ryhmiin 1 ja 2 siten, että lasketaan 50 % kuuluvan kumpaankin.

IV. Maanviljelysväestön eri ryhmät.

1. Ansaitsevaiset ja omaiset.

Koko maanviljelysväestön lukumäärä vuosina 1815—90.

Rovastikunnat.	1815.	1820.	1825.	1830.	1835.	1840.	1845.	1850.	1855.	1860.	1865.	1870.	1875.	1880.	1890.
Hattulan	16 028	16 859	17 212	18 899	18 603	18 609	20 002	20 715	20 574	21 112	22 543	19 669	22 032	29 746	34 272
Tampereen	19 461	20 886	22 226	24 355	24 244	26 844	27 759	28 707	27 114	28 251	34 605	29 856	33 781	37 019	41 543
Hämeenlinnan	19 625	19 965	22 353	24 418	24 841	25 189	26 516	27 341	25 274	26 676	29 458	28 022	30 762	29 956	36 640
Länsi-Hämeen	23 868	27 169	27 536	28 211	28 719	28 618	30 581	32 266	33 050	28 443	29 350	27 407	32 028	35 683	39 398
Itä-Hämeen	32 656	34 317	39 050	39 383	38 411	38 251	41 087	44 982	41 950	49 448	51 890	47 999	48 626	59 553	62 112
Etelä-Savon	43 104	47 529	50 640	53 996	54 692	53 166	53 274	55 779	57 308	57 400	58 851	57 556	73 770	80 568	85 111
Pohjois-Savon ala-rov.	37 488	47 911	51 108	50 905	41 772	44 067	45 450	48 300	49 825	50 450	52 558	49 068	36 820	38 929	39 420
Koko alue	192 230	214 636	230 125	240 167	231 282	234 764	244 669	253 090	255 085	261 780	279 255	259 577	277 819	311 454	338 496

Maanviljelysväestön ansaitsevaisten lukumäärä vuosina 1815—90.

Rovastikunnat.	1815.	1820.	1825.	1830.	1835.	1840.	1845.	1850.	1855.	1860.	1865.	1870.	1875.	1880.	1890.
Hattulan	7 486	8 343	8 069	8 492	8 700	8 864	9 594	9 795	9 809	9 925	10 413	9 583	10 222	12 613	13 896
Tampereen	9 361	10 284	10 360	10 913	11 332	11 917	12 882	12 892	11 402	11 728	14 735	13 967	15 413	14 679	16 363
Hämeenlinnan	8 653	9 280	10 390	10 932	10 982	11 719	12 542	12 659	12 187	12 623	13 424	13 198	14 569	10 937	14 321
Länsi-Hämeen	11 475	13 418	13 436	13 714	13 802	13 945	14 950	15 255	15 321	13 645	14 044	12 094	15 496	13 107	15 543
Itä-Hämeen	15 072	15 079	18 194	18 444	18 304	17 964	19 902	19 701	19 455	22 823	23 695	22 164	28 232	24 646	25 780
Etelä-Savon	19 350	21 747	22 593	24 514	25 458	25 712	25 691	26 745	27 252	27 650	28 601	29 646	35 708	25 396	28 070
Pohjois-Savon ala-rov.	18 407	23 826	23 743	22 227	18 635	20 244	21 479	23 043	23 589	25 008	25 659	24 293	17 372	13 996	12 667
Koko alue	89 804	102 577	106 785	109 236	107 213	110 365	116 990	120 090	119 015	123 402	130 571	125 845	132 007	114 374	126 640

Maanviljelysmaaston ansaitsevaisten prosenttimäärä koko maanviljelysmaastosta vuosina 1815—90.

Rovastikunnat.	1815.	1820.	1825.	1830.	1835.	1840.	1845.	1850.	1855.	1860.	1865.	1870.	1875.	1880.	1890.
Hattulan	46.71	49.49	46.88	44.93	46.77	47.63	47.97	47.28	47.68	47.01	46.19	48.72	46.40	42.40	40.55
Tampereen	48.10	49.24	46.61	44.81	46.74	44.39	46.23	44.91	42.05	41.51	42.58	46.78	45.63	39.65	39.39
Hämeenlinnan	44.09	46.48	46.48	44.79	44.21	46.52	47.30	46.30	48.22	47.32	45.57	47.10	47.36	36.51	39.09
Länsi-Hämeen	48.08	49.39	48.79	48.61	48.06	48.73	48.89	47.28	46.36	47.97	47.85	47.41	48.38	36.73	39.45
Itä-Hämeen	46.15	45.68	46.59	46.83	47.65	46.96	48.44	43.80	48.38	46.16	45.66	46.18	46.62	41.38	41.51
Etelä-Savon	44.89	45.76	44.61	45.40	46.55	48.36	48.22	47.35	47.55	48.17	48.60	51.51	48.40	31.52	32.98
Pohjois-Savon ala-rov.	42.70	49.73	46.46	43.66	44.61	45.92	47.26	47.71	47.34	49.57	48.82	49.51	47.18	33.38	32.13
Koko alue	46.71	47.79	46.40	45.48	46.36	47.01	47.82	46.53	46.66	47.14	46.76	48.48	48.98	36.72	37.41

Maanviljelysviestön omaisten lukumäärä vuosina 1815—90.

Rovastikunnat.	1815.	1820.	1825.	1830.	1835.	1840.	1845.	1850.	1855.	1860.	1865.	1870.	1875.	1880.	1890.
Hattulan	8 542	8 516	9 143	10 407	9 908	9 745	10 408	10 920	10 765	11 197	12 130	10 086	11 810	17 133	20 376
Tampereen	10 100	10 602	11 866	13 442	12 912	14 927	14 927	15 815	15 712	16 523	19 870	15 889	18 368	22 340	25 180
Hämeenlinnan	10 972	10 685	11 963	13 486	13 859	13 470	13 974	14 682	13 087	14 053	16 034	14 824	16 193	19 019	22 319
Länsi-Hämeen	12 393	13 751	14 100	14 497	14 917	14 673	15 631	17 011	17 729	14 798	15 306	14 413	16 532	22 576	23 855
Itä-Hämeen	17 584	18 638	20 856	20 939	20 107	20 287	21 185	25 281	22 495	26 625	28 195	25 835	26 162	34 907	36 332
Etelä-Savon	23 754	25 782	28 047	29 482	29 234	27 454	27 583	29 034	30 056	29 750	30 250	27 910	38 067	55 172	57 041
Pohjois-Savon ala-rov.	19 081	24 085	27 365	28 678	23 137	23 843	23 971	25 257	26 236	25 442	26 899	24 775	19 448	25 933	26 753
Koko alue	102 426	112 059	123 340	130 931	124 069	124 399	127 679	138 000	136 080	138 378	148 684	133 732	146 580	197 080	211 856

Maanviljelysviestien omaisten prosenttimäärä koko maanviljelysviestistä vuosina 1815—90.

Rovastikunnat.	1815.	1820.	1825.	1830.	1835.	1840.	1845.	1850.	1855.	1860.	1865.	1870.	1875.	1880.	1890.
Hattulan	53.29	54.51	53.12	55.07	53.23	52.37	52.03	52.72	52.32	52.99	53.31	51.28	53.60	57.60	59.45
Tampereen	51.90	50.76	53.39	55.19	53.26	55.61	53.77	55.09	57.95	58.49	57.42	53.22	54.47	60.35	60.61
Hämeenlinnan	55.91	53.52	53.52	55.21	55.79	53.48	52.70	53.70	51.78	52.68	54.43	52.90	52.54	63.49	60.91
Länsi-Hämeen	51.92	50.61	51.21	51.39	51.94	51.27	51.11	52.72	53.64	52.03	52.15	52.59	51.62	63.27	60.55
Itä-Hämeen	53.85	54.32	53.41	53.17	52.35	53.04	51.56	56.20	51.62	53.84	54.34	53.82	53.38	58.62	58.49
Etelä-Savon	55.11	54.24	55.39	54.60	53.45	51.64	51.78	52.05	52.45	51.83	51.40	48.49	51.60	68.48	67.02
Pohjois-Savon ala-rov.	57.30	50.27	53.54	56.34	55.39	54.08	52.74	52.29	52.66	50.43	51.18	50.49	52.32	66.62	67.37
Koko alue	53.29	52.21	53.60	54.52	53.64	52.99	52.18	53.47	53.34	52.86	53.24	51.52	51.02	63.18	62.59

Edellisillä sivuilla olevia tauluja silmäillessä herättää huomiota ansaitsevaisten ja omaisten välinen suhde vuosina 1815—75, verrattuna samaan suhteeseen vuosina 1880 ja 1890. Omaisten suhteellisesti suurempi lukumäärä viimeksimainittuina vuosina johtunee pääasiassa siitä, että vuosien 1880 ja 1890 omaisten eikä ansaitsevaisten lukuun on laskettu myöskin tilallisten 15 vuotta täyttäneet lapset. Turun ja Porin läänin oloissa on huomattu sama eroavaisuus vuosien 1815—75 sekä vuosien 1880 ja 1890 tietoihin nähden ¹⁾).

Kun lähemmin tarkastetaan taulujen loppusummia eri vuosina ja näiden summien keskinäistä suhdetta, huomataan, että Hämeen ja Mikkelin lääneissä koko maanviljelysväestön sekä ansaitsevaisten ja omaisten lukumäärät eivät osota niin tasaista lisääntymistä kuin Turun ja Porin läänissä, missä maanviljelysväestön lukumäärän yhtenäinen kasvaminen vuosina 1815—90 keskeytyy vain vuonna 1870, sekä ansaitsevaisten ja omaisten kahdesti, vuosina 1870 ja 1880 ²⁾).

Hämeen ja Mikkelin läänien maanviljelysväestön lukumäärää eri vuosina esittävän taulun numerot osottavat aallontapaista vähäistä nousua ja laskua, nousua vuoteen 1830, alenemista vuonna 1835, nousua kolmena seuraavana vuonna ja taas laskua vuonna 1855, nousua vuosina 1860 ja 1865, laskua seuraavana ja nousua kolmena viimeisenä vuonna. Maanviljelysväestön omaisten lukumäärää osottavan taulun summat muodostavat aivan samanlaisen aallon, ja ainoa eroavaisuus, mikä ansaitsevaisten lukumäärää esittävän taulun loppusummissa tavataan, on lasku vuonna 1880.

Jonkun verran saattavat seuraavat jo edellä kosketellut muutokset rovastikuntien ja läänien alueissa tätä ilmiötä selittää.

Koko maanviljelysväestön luvun aleneminen Pohjois-Savon ala-rovastikunnassa 50,905:stä 41,772:een viisivuotiskaudella 1830—35 ja vastaava väheneminen ansaitsevaisten ja omaisten luvuissa samaan aikaan, johtunevat pääasiassa siitä, että Leppävirta vuonna 1835 on tämän rovastikunnan alueesta jäänyt pois ³⁾). Tämä seikka aiheuttaa seuraavienkin vuosien alemmat numerot. Vuoden 1870 sarakkeessa aiheutunee Pohjois-Savon ala-rovastikunnan alhainen numero Suonenjoen poisjäämisestä ⁴⁾). Länsi-Hämeen rovastikunnan korkeaan numeroon vuoden 1845 sarakkeessa vaikuttaa se, että tämän vuoden rovastikunta-taulu sisältää tietoja myöskin osasta Petäjäveden seurakuntaa ⁵⁾). Vuoden 1860 sarakkeessa Länsi-Hämeen kohdalla oleva alhainen ja Itä-Hämeen kohdalla oleva korkea numero johtuvat suureksi osaksi siitä, että Asikkala on Jämsään ja Korpilahteen vaihdettu ⁶⁾). Etelä-Savon ja Pohjois-Savon ala-rovastikuntien seurakunnat ovat jakautuneet uudelleen vuonna 1875, ja siitä johtunee tämän vuoden

¹⁾ Vert. *Kilpi*, main. teos, siv. 29.

²⁾ Vert. *Kilpi*, main. teos, siv. 24.

^{3)—⁶⁾} Vert. siv. 5 edellä.

sarekkeessa näiden kohdalla edelliseen sarekkeeseen verraten oudot numerot. 1) Näiden muutosten vaikutukset tuntuvat osaksi muissakin tauluissa edempänä.

Vuosina 1815—75 on ansaitsevaisten ja omaisten välinen suhde eri ro-
vastikunnissa ja koko alueella pysynyt jotenkin samana. Huomattavampia
nousuja ja laskuja ei prosenttiluvuissa tavata. Samoin kuin Turun ja Porin
läänin²⁾ on Hämeen ja Mikkelinkin läänien ansaitsevaisten luvussa vähäinen
laskeminen huomattava vuonna 1830. Ansaitsevaisten prosenttimäärä koko
maanviljelysväestöstä on tutkimusalueella mainittuna vuonna 45.48, Turun ja
Porin läänissä 44.93; sekä aikaisemmin että myöhemmin, vuoteen 1875, on vas-
taava prosenttiluku molemmilla alueilla huomattavasti korkeampi. Tämän yh-
teydessä on mainittava, että syntyneiden lukuisammuus kuolleisiin nähden
vuosina 1826—30 oli erittäin tuntuva, ja se seikka saattaa ehkä osaltaan
puheena olevaa ilmiötä selittää.³⁾ — Merkille pantava on ansaitsevaisten lu-
vun suhteellinen kohoaminen vuosina 1870 ja 1875 (48.48 ja 48.98 %). Turun
ja Porin läänissä on viimeksi mainittuna vuonna huomattavana melkoinen alene-
minen (45.72). Selvimmin näkyvät eroavaisuudet näiden alueiden välillä, kun
puheena ovat prosenttiluvut molemmista asetetaan muutamilta vuosilta vie-
rekkäin.

	1815	1830	1850	1865	1875	1880	1890
Turun ja Porin läänissä	48.29	44.93	46.90	46.29	45.72	39.38	37.65
Hämeen ja Mikkelin lääneissä	46.71	45.48	46.53	46.76	48.98	36.72	37.41

Koko maasta voidaan vastaavat ansaitsevaisten lukua osottavat pro-
sentit esittää ainoastaan kahdelta viimeksimainitulta vuodelta. Ne ovat:

	v. 1880	v. 1890
Koko maa	34.8	33.8

Omaisten eli elätettävien suuri luku ansaitsevaisiin verrattuna on maas-
samme keskimäärin korkeampi kuin sekä Turun ja Porin että Hämeen ja
Mikkelin lääneissä. Jakoperusteen erilaisuus ennen ja jälkeen vuoden 1877
vaikeuttaa luonnollisesti pätevän vertailun tekemistä, mutta siitä huolimatta
tuntuu ansaitsevaisten luku oloihimme nähden yleensä arveluttavan pieneltä.

1) Vert. edellä siv. 5.

2) Vert. *Kilven* main. teos, siv. 28.

3) Vert. Suomen virallinen tilasto VI, 2, siv. 10.

2. Ansaitsevaisten eri ryhmät.

a) Tilalliset.

a) Vuosina 1815—75.

aa) Maanomistajat ja maalaiset, joilla ei ole muuta arvonimeä (taulut siv. 21 ja 22).

Samoin kuin Turun ja Porin läänissä¹⁾ osottavat taulun numerot tämän osaksi epämääräisen herrasmaanomistajain²⁾ luokan Hämeen ja Mikkelin lääneissäkin puheena olevan ajanjakson lopussa olevan jonkun verran lukuisamman kuin ajanjakson alkupuolella. Turun ja Porin läänissä oli tähän ryhmään kuuluvia maanomistajia 47 ajanjakson alussa ja 89 sen lopussa; Hämeen ja Mikkelin lääneissä ovat vastaavat luvut 13 ja 96. Varsin vähäinen on siis tämän ryhmän osuus maanviljelysväestön ansaitsevaisiinkin verrattuna. Hämeen ja Mikkelin lääneissä oli vuonna 1875 kysymyksessä olevaa suhdetta osottava prosentti 0.07.

bb) Talonpojat omilla tiloilla (taulut siv. 23 ja 24).

Ovatko tavalliset kruununtalonpojat lasketut tähän ryhmään vai sisältyvätkö ne seuraavaan, »talonpojat muiden tiloilla», on ensimmäinen kysymys, mikä herää tähän ryhmään siirryttäessä. Se seikka, että vuoden 1880 luvut näyttävät hyvin soveltuvan vuoden 1875 numeroiden jatkoksi, tukee otaksua, että jälkimäisiin ei ole luettu kruununtalonpoikia. Kun näet talonpoikiin omilla tiloilla vuonna 1875 lasketaan myöskin ryhmä, »maanomistajat ja maalaiset ilman muuta arvonimeä», koska seuraavienkin vuosien luvut tämän ryhmän sisältävät, saadaan tilallisten luvuiksi:

vuonna 1875	13,080
» 1880	13,522
» 1890	14,212

Vuoden 1877 kaavan mukaan ei ryhmä »maanomistajat, talonpojat ja muut» sisällä kruununtalonpoikia.

Katsauksessa maan taloudelliseen tilaan viisi vuotiskaudelta 1876—80³⁾ mainitaan viime mainittuna vuonna Hämeen ja Mikkelin lääneissä olleen 1,344

¹⁾ Vert. *Kilpi* main. teos, siv. 32.

²⁾ Vert. Taululaitoksen taulujen selityksiä.

³⁾ Vert. Suomen virallinen tilasto II, 4, siv. 53.

kruununtilaa. Jos ryhmä »talonpojat omilla tiloilla» käsittäisi myös kruununtalonpojat, saataisiin, kun kruununtalonpoikia lasketaan vuonna 1875 olleen yhtä monta kuin viisi vuotta myöhemminkin ja niihin lisätään ne, jotka vuosina 1875—79 on verolle ostettu ($1,344 + 675^1$) = 2,019), itsenäisten maanomistajien luvuksi tänä vuonna 11,061 (13,080—2,019). Mutta täten tulisi erotus vuoden 1875 ja 1880 lukujen välillä edellisen ajan kehitykseen verrattuna suhteettoman suureksi (11,061 ja 13,522). Tämäkin näyttää siis todistavan, ettei ryhmään »talonpojat omilla tiloilla» ole kruununtalonpoikia laskettu.

Kun sitten siirrytään taulua tarkastelemaan, huomataan, että omilla tiloilla olevien talonpoikien luku koko alueella on vuosina 1815—75 pysynyt verrattain tasaisena. Vuoteen 1830 ilmenee yhtämittaista nousua ja siitä lähtien melkein yhtä tasaista laskua ajanjakson loppuun asti, jolloin lukumäärä kuitenkin on vain 71 pienempi kuin vuonna 1815. Eri rovastikuntiin nähden on mainitun ajan kuluessa Tampereen, Länsi-Hämeen ja Etelä-Savon rovastikunnissa tavattavana tilallisten luvun kasvamista, muissa rovastikunnissa taas vähenemistä.

Tilallisten lukumäärän vähenemiseen on monta vaikuttavaa syytä. Kuvvernöörien kertomuksien mukaan joutui vuosina 1866—70 autioksi Mikkelin läänissä vain 2 tilaa eikä Hämeen läänissä yhtään (koko maassa joutui samaan aikaan autioksi 201 tilaa).²⁾ Maksamattomista veroista on näinä vuosina useita tiloja joutunut kruunulle takaisin, mutta Hämeen ja Mikkelin lääneissä ei yhtään, joten tämä syy ei tällä alueella ole voinut aiheuttaa tilallisten lukumäärän vähentymistä. Monin paikoin on tiloja myös joutunut pakkohuuto-kaupoissa Suomen Hypoteekkiyhdistyksen haltuun. Niinpä Hämeen ja Mikkelin lääneissä mainitaan tämän luottolaitoksen huostaan joutuneen vuosina 1870—74 10 tilaa ja vuosina 1875—80 5 tilaa.³⁾ Puutavaraliikkeiden hallussa oli tiloja Hämeen ja Mikkelin lääneissä vuonna 1901 kaikkiaan 443. Aikaisempinakin vuosina lienee näiden liikkeiden huostaan joutunut tiloja ja tilallisten luku tämän kautta vähentynyt, vaikka siitä puuttuu tietoja.⁴⁾

Edellä mainitut seikat eivät kuitenkaan näytä riittävän Hämeen ja Mikkelin läänien tilallisten lukumäärän vähenemisen selitykseksi.

¹⁾ Teoksessaan »Kruununtilojen verolleostosta ja sen taloudellisista vaikutuksista Suomessa» mainitsee *H. Paavilainen* Hämeen ja Mikkelin lääneissä vuosina 1875—79 tapahtuneen 675 kruununtilojen verolleostoa.

²⁾ Vert. Suomen virallinen tilasto II, 2, siv. 26.

³⁾ *Th. Becker*: »Suomen Hypoteekkiyhdistyksen vaiheista.» Tilastollinen yleiskatsaus 1, kuuluva sivuun 20.

⁴⁾ Vert. Puutavaraliikkeiden maanostojä tutkimaan asetetun komitean mietintö. Helsinki 1906. Siv. 2.

Maanomistajat ja maalaiset, joilla ei ole muuta arvonimeä, vuosina 1815—1875.

Rovastikunnat.	1815.	1820.	1825.	1830.	1835.	1840.	1845.	1850.	1855.	1860.	1865.	1870.	1875.
Hattulan	2	3	1	7	8	8	3	8	7	6	11	9	12
Tampereen	—	6	1	1	5	3	1	8	12	11	12	12	10
Hämeenlinnan	3	4	2	3	15	10	12	13	6	8	8	9	11
Länsi-Hämeen	—	—	1	1	5	1	5	3	3	—	6	7	11
Itä-Hämeen	4	2	2	3	8	23	12	18	10	13	16	23	27
Etelä-Savon	4	5	6	10	15	10	12	14	7	14	11	11	11
Pohjois-Savon ala-rov.	—	—	1	1	4	7	11	13	14	18	20	9	14
Koko alue	13	20	14	26	60	62	56	77	59	70	84	80	96

Maanomistajat ja maalaiset, joilla ei ole muuta arvonimää, prosentteissa maanviljelysmaiden ansaitsevaisista vuosina 1815—1875.

Rovastikunnat.	1815.	1820.	1825.	1830.	1835.	1840.	1845.	1850.	1855.	1860.	1865.	1870.	1875.
Hattulan	0.03	0.04	0.01	0.08	0.09	0.09	0.03	0.08	0.07	0.06	0.11	0.09	0.12
Tampereen	—	0.06	0.01	0.01	0.05	0.02	0.01	0.06	0.11	0.09	0.08	0.08	0.06
Hämeenlinnan	0.03	0.04	0.02	0.03	0.14	0.09	0.10	0.10	0.05	0.06	0.06	0.07	0.07
Länsi-Hämeen	—	—	0.01	0.01	0.04	0.01	0.03	0.02	0.02	—	0.04	0.05	0.07
Itä-Hämeen	0.03	0.01	0.01	0.02	0.04	0.13	0.06	0.09	0.05	0.05	0.07	0.10	0.12
Etelä-Savon	0.02	0.02	0.03	0.04	0.06	0.04	0.05	0.05	0.03	0.05	0.04	0.04	0.03
Pohjois-Savon ala-rov.	—	—	0.01	0.01	0.02	0.04	0.05	0.06	0.06	0.07	0.08	0.04	0.08
Koko alue	0.01	0.02	0.02	0.03	0.06	0.06	0.05	0.06	0.05	0.06	0.06	0.06	0.07

Talonpojat omilla tiloilla vuosina 1815—75.

Rovastikunnat.	1815.	1820.	1825.	1830.	1835.	1840.	1845.	1850.	1855.	1860.	1865.	1870.	1875.
Hattulan	1 050	1 039	1 048	1 001	989	963	968	952	930	867	883	797	829
Tampereen	1 134	1 114	1 164	1 189	1 271	1 255	1 173	1 198	1 066	1 052	1 210	1 166	1 194
Hämeenlinnan	959	968	946	908	924	959	985	984	892	876	924	884	906
Länsi-Hämeen	1 541	1 492	1 570	1 374	1 859	1 654	1 605	1 698	1 521	1 469	1 505	1 452	1 787
Itä-Hämeen.	2 323	2 396	2 633	2 653	2 175	2 238	2 291	1 998	2 009	2 038	2 230	2 038	1 609
Etelä-Savon	3 511	3 548	3 557	3 740	3 936	3 621	3 719	3 618	3 623	3 747	3 810	3 878	4 652
Pohjois-Savon ala-rov.	2 587	3 818	3 672	3 590	3 086	3 277	3 164	3 423	3 322	3 102	2 898	2 777	2 007
Koko alue	13 055	14 375	14 599	14 655	14 240	13 967	13 905	13 871	13 363	13 151	13 464	12 992	12 984

Talonpojat omilla tiloilla prosentissa maanviljelyskäytösten ansaitsevästä vuosina 1815—75.

Rovastikunnat.	1815.	1820.	1825.	1830.	1835.	1840.	1845.	1850.	1855.	1860.	1865.	1870.	1875.
Hattulan	14.03	12.45	12.99	11.79	11.37	10.86	10.09	9.72	9.48	8.74	8.48	8.32	8.11
Tampereen	12.11	10.83	11.24	10.90	11.22	10.53	9.14	9.29	9.55	8.97	8.21	8.35	7.75
Hämeenlinna	11.08	10.43	9.10	8.31	8.41	8.18	7.55	7.77	7.32	6.94	6.88	6.70	6.22
Länsi-Hämeen	13.43	11.19	11.63	11.48	13.47	11.86	10.73	11.13	9.93	10.76	10.72	11.17	11.53
Itä-Hämeen	15.41	15.28	14.47	14.38	11.88	12.46	11.51	10.14	10.33	8.93	9.45	9.20	6.92
Etelä-Savon	18.14	16.31	15.74	15.26	15.46	14.08	14.47	13.53	13.39	13.55	13.32	13.08	13.03
Pohjois-Savon ala-rov.	13.78	16.02	15.46	16.15	16.56	16.19	14.73	14.85	14.08	12.40	11.27	11.43	11.55
Koko alue	14.54	14.02	13.66	13.42	13.28	12.65	11.88	11.56	11.23	10.66	10.31	10.32	9.89

Onkin olemassa paljon vaikuttavampi syy tilallisten lukumäärän vähenemiseen: maaomaisuuden joutuminen tilojen yhdistämisen kautta saman omistajan käsiin. Onko tätä tutkimusalueella todistettavasti tapahtunut, ja voidaanko tilallisten luvun vähenemisen Hämeen ja Mikkelin lääneissä vuosina 1815—75 sanoa tapahtuneen tästä syystä?

Ennen mainitussa teoksessaan »Kruununtilojen verolleostosta ja sen taloudellisista vaikutuksista Suomessa» esittää *H. Paavilainen* tilastollisia tietoja verolleostoista viime vuosisadan kuluessa. Hämeen ja Mikkelin läänejä vuosina 1815—89 koskevat numerot ovat seuraavat: ¹⁾

Vuosina 1815—89 verolleostettujen tilojen luku.

Vuodet.	Hämeen läänissä.	Mikkelin läänissä.	Yhteensä.
1815—19	156	26	182
1820—24	174	59	233
1825—29	85	49	134
1830—34	117	116	233
1835—39	98	168	266
1840—44	135	467	603
1845—49	270	556	826
1850—54	120	315	435
1855—59	156	300	456
1860—64	334	593	927
1865—69	184	374	558
1870—74	376	883	1 259
1875—79	193	482	675
1880—89	237	314	551
1815—89	2 636	4 702	7 338

Kun näitä numeroita verrataan tilallisten lukumäärään vuosina 1815—75, huomataan, että kruununtilojen verolleosto ei riittä peittämään tilallisten lukumäärässä vuoteen 1840 tapahtuvaa nousua. Mutta sen jälkeen pienenee tilallisten lukumäärä vuosi vuodelta, vaikka sen vuoteen 1875 mennessä verolleostojen kautta olisi pitänyt usealla tuhannella kasvaa. Tämä seikka todistaa, että joskaan ei verolleostajissa olisi huomattavamman suuressa määrässä tilallisia — joukossa niitä kyllä on, — entiset tilalliset ovat tuntuvasti tiloja yh-

¹⁾ Main. teos, siv. 41.

distäneet, koonneet maaomaisuutta yksin käsiin. Samalla tänäkin seikka todistaa, että kruununtalonpoikia ei ole tähän ryhmään luettu, vaan muualle, luultavasti ryhmään »talonpojat muiden tiloilla».

Tämän lisäksi on huomattava, että itsenäisten tilojen luku koko maassa osakasjakojen kautta on vuosina 1880—84 lisääntynyt 2,145 tilalla ja vuosina 1885—89 3,295 tilalla eli vuosina 1880—89 yhteensä 5,440 tilalla.¹⁾ Myöskin viisivuotiskaudella 1870—75 lienee tilojen luku osakasjakojen kautta kasvanut, vaikkakaan siitä ei voida tietoja esittää. Osakasjakojen kautta tapahtuneesta tilojen luvun lisääntymisestä on luonnollisesti joku määrä tuleva myös Hämeen ja Mikkelin läänien osalle, vaikka — ikävä kyllä — näitä tietoja ei vielä tältä ajalta ole läänittäin käytettävänä.

Kun tilallisten lukumäärä kaikesta huolimatta pyrkii, joskin hitaasti, alenemaan, on se selvä todistus maaomaisuuden siirtymisestä yksin käsiin, pieniviljelijöiltä suurviljelijöille.

Kun siirrytään tarkastamaan tämän ryhmän suhdetta maanviljelysväestön ansaitsevaisiin, huomataan, että tätä suhdetta osottavat prosentit ovat vuosi vuodelta tasaisesti pienentyneet vuoteen 1865, jolloin prosentti oli 10.31. Seuraavana vuonna on suhdeluku sadannesta suurempi, mutta vuonna 1875 jo vain 9.83.

Puheena olevat prosenttiluvut esitetään tässä vertailun vuoksi muutamilta vuosilta rinnakkain Turun ja Porin sekä Hämeen ja Mikkelin lääneistä:

	1815	1825	1835	1855	1865	1875
Turun ja Porin lääni . . .	12.79	11.94	11.59	9.43	9.97	8.56
Hämeen ja Mikkelin l. . .	14.54	13.66	13.28	11.23	10.31	9.83

Ryhmä »talonpojat omilla tiloilla» on siis Hämeen ja Mikkelin lääneissä ylempänä mainittuina vuosina ollut suhteellisesti paljon lukuisampi, kuin Turun ja Porin läänissä.

Kun verrataan toisiinsa eri rovastikuntien suhdelukuja, tavataan korkeimmat prosentit vuonna 1815 ja korkein, 18.14, Etelä-Savon rovastikunnan kohdalla; alin, 6.22, taas on Hämeenlinnan sarakkeessa vuonna 1875. Korkeimmat prosentit kautta koko ajan tavataan Savon molemmissa rovastikunnissa ja alimmat Hämeenlinnan rovastikunnassa.

Rovastikuntien järjestys sen mukaan, paljonko niissä ajanjakson alussa ja lopussa on »talonpoikia omilla tiloilla», tulee olemaan seuraava, jos laske-

¹⁾ Vert. Suomen tilastollinen vuosikirja 1905, siv. 401.

taan keskiprosenttimäärä vuosille 1815, 1825 ja 1835 ajanjakson alussa ja vuosille 1855, 1865 ja 1875 ajanjakson lopussa:

	Ajanjakson alussa.		Ajanjakson lopussa.
Etelä-Savon rovastik.	16.44 %	Etelä-Savon rovastik.	13.21 %
Pohjois-Savon ala-rov.	15.26 »	Pohjois-Savon ala-rov.	12.30 »
Itä-Hämeen »	13.92 »	Länsi-Hämeen »	10.72 »
Länsi-Hämeen »	12.86 »	Itä-Hämeen »	8.90 »
Hattulan »	12.79 »	Hattulan »	8.69 »
Tampereen »	11.52 »	Tampereen »	8.43 »
Hämeenlinnan »	9.53 »	Hämeenlinnan »	6.80 »

Rovastikuntien keskinäinen järjestys tämän ryhmän suhteelliseen lukui-
suuteen nähden on siis ajanjakson lopussa melkein sama kuin alussakin. Ai-
noastaan Itä- ja Länsi-Hämeen rovastikunnat ovat paikkaa vaihtaneet.

β) Vuosina 1880—90.

Maanomistajat, talonpojat ja muut, jotka viljelevät omaa maata:

	v. 1880.	v. 1890.
Hattulan rovastikunnassa	1 129	1 133
Tampereen »	1 225	1 148
Hämeenlinnan »	917	1 050
Länsi-Hämeen »	1 773	1 962
Itä-Hämeen »	1 826	1 681
Etelä-Savon »	4 551	5 014
Pohjois-Savon ala- »	2 101	2 224
Koko alueella	13 522	14 212

Maanomistajat, talonpojat ja muut, jotka viljelevät omaa maata pro-
senteissa maanviljelysväestön ansaitsevaisista:

	v. 1880.	v. 1890.
Hattulan rovastikunnassa	8.95	8.15
Tampereen »	8.35	7.02
Hämeenlinnan »	8.38	7.33
Länsi-Hämeen »	13.53	12.62
Itä-Hämeen »	7.41	6.52
Etelä-Savon »	17.92	17.86
Pohjois-Savon ala- »	16.17	17.56
Koko alueella	11.82	11.22

Ryhmä »maanomistajat, talonpojat ja muut, jotka viljelevät omaa maata», liittyy lukumäärältään verrattain tasaisesti edellisen ajan tilallisten lukuihin.

Numeroissa huomataan kyllä pieni kasvaminen, mutta kun otetaan huomioon edellä (siv. 25 seur.) esitetyt luvut osakasjaon kautta syntyneistä uusista tiloista ja kruununtilojen verolleostosta, näyttää vuosien 1880 ja 1890 oloihinkin nähden pitävän paikkansa se tosiasia, että maaomaisuus pyrkii yhdistymään yksiin käsiin. Tätä yhdistymistä estää viimeksi mainittuina vuosina ylivoimaiseksi pääsemästä vain lukuisien kruununtilojen verolleosto sekä monien osakasjakojen kautta tapahtuva tilojen lukumäärän lisääntyminen.

Vertailun helpottamiseksi Turun ja Porin läänin sekä Hämeen ja Mikkelin läänien ja koko maan olojen välillä esitetään tämän ryhmän suhteellista lukuisuutta koko maanviljelysväestön ansaitsevaisiin osottavat prosentit rinnan niiltä ainoilta vuosilta, joilta se on mahdollista koko maan suhteen:

	v. 1880.	v. 1890.
Turun ja Porin lääni	9.63	9.42
Hämeen ja Mikkelin lääni	11.82	11.22
Koko maa	16.04	16.40

Turun ja Porin läänissä on siis tämä ryhmä suhteellisesti noin puolta pienempi kuin koko maassa keskimäärin. Hämeen ja Mikkelin läänien olot ovat kuitenkin paljolla lähempänä maan keskimäärää, vaikka tuntuva erotus on silttenkin havaittavana.

b) Vuokraajat.

a) Vuosina 1815—75.

aa) Talonpojat muiden tiloilla (taulut siv. 29 ja 30).

Vuoden 1811 kaavan ohjeissa ei ole mainittu, mitä ryhmään »talonpojat muiden tiloilla» on katsottava kuuluvan. *Kilpi* pitää luultavana, että tähän kuuluvat, kuten on luonnollista, arentimiehet ja lampuodit sekä myöskin vanhemmat uutistilalliset ja kruununtalonpojat.¹⁾ Tämä arvelu lieneekin oikea, vaikka ei voidakaan osottaa, että juuri puheena oleva käsitys olisi taulujen laatijoilla ollut vallitsevana.

Kun tarkastelee taulua sivulla 30, näkyy siitä, että tämän ryhmän prosenttiluvut maanviljelysväestön ansaitsevaisista ajanjakson alussa yleensä

¹⁾ Vert. main. teos, siv. 42.

Talorpojat muiden tiloilla vuosina 1815—75.

Rovastikunnat.	1815.	1820.	1825.	1830.	1835.	1840.	1845.	1850.	1855.	1860.	1865.	1870.	1875.
Hattulan	225	222	216	230	258	247	229	246	253	245	223	196	176
Tampereen	128	138	132	149	160	161	162	177	160	162	162	117	173
Hämeenlinnan	297	314	301	349	335	279	259	238	232	208	197	192	197
Länsi-Hämeen	315	290	294	328	304	281	357	300	329	331	292	271	336
Itä-Hämeen	403	388	394	368	320	309	317	328	343	331	318	265	186
Etelä-Savon	193	149	175	265	272	310	300	311	345	341	353	339	475
Pohjois-Savon ala-rov.	258	276	317	344	232	240	392	393	381	398	482	526	616
Koko alue	1819	1777	1829	2033	1881	1827	2016	1903	2043	2016	2027	1906	2159

Talonpojat muiden tiloilla prosentteissa maanviljelysväestön ansaitsevaisista vuosina 1815—75.

	1815.	1820.	1825.	1830.	1835.	1840.	1845.	1850.	1855.	1860.	1865.	1870.	1875.
Rovastikunnat.													
Hättulan	3.00	2.66	2.68	2.71	2.97	2.79	2.39	2.51	2.58	2.47	2.14	2.05	1.72
Tampereen	1.37	1.34	1.27	1.36	1.41	1.35	1.26	1.37	1.40	1.38	1.10	0.84	1.12
Hämeenlinnan	3.43	3.38	2.89	3.19	3.05	2.38	2.07	1.88	1.90	1.65	1.47	1.45	1.35
Länsi-Hämeen	2.74	2.16	2.19	2.39	2.20	2.01	2.39	1.97	2.15	2.43	2.08	2.09	2.17
Itä-Hämeen	2.67	2.47	2.17	2.00	1.75	1.72	1.59	1.67	1.76	1.45	1.34	1.20	0.80
Etelä-Savon	1.00	0.69	0.77	1.08	1.07	1.21	1.17	1.16	1.27	1.23	1.23	1.14	1.33
Pohjois-Savon ala-rov.	1.40	1.16	1.33	1.55	1.25	1.19	1.83	1.71	1.62	1.59	1.88	2.17	3.55
Koko alue	2.03	1.73	1.71	1.86	1.76	1.65	1.72	1.66	1.72	1.63	1.55	1.51	1.64

ovat tuntuvasti korkeammat kuin ajanjakson lopussa. Poikkeuksena ovat vain Etelä-Savon rovastikunta ja Pohjois-Savon ala-rovastikunta, joissa kehitys näyttää olleen aivan päinvastainen. Koko tutkimusalueeseen nähden ovat prosentit puheena olevana aikana laskeuneet 2.03:sta 1.64:ään. Pienempiä nousuja ja laskuja eri rovastikuntien luvuissa eri aikoina lukuunottamatta, ovat tähän luokkaan kuuluvien lukumäärää osottavat numerot ajanjakson lopussa yleensä korkeammat kuin alussa; vähenemistä on tapahtunut vain Hattulan, Hämeenlinnan ja Itä-Hämeen rovastikunnissa. Koko aluetta tarkastettaessa on joltinenkin kasvaminen huomattavana.

Turun ja Porin läänissä on tämä ryhmä-sekä absoluuttisesti että suhteellisesti jonkun verran vähentynyt puheena olevan ajanjakson kuluessa.¹⁾

Rovastikuntien järjestys Hämeen ja Mikkelin lääneissä ennen mainitulla tavalla lasketun keskiprosenttiluvun mukaan on:

	Ajanjakson alussa.		Ajanjakson lopussa.
Hämeenlinnan rovastik.	3.12 %	Pohjois-Savon ala-rov.	2.35 %
Hattulan >	2.88 >	Hattulan >	2.14 >
Länsi-Hämeen >	2.37 >	Länsi-Hämeen >	2.13 >
Itä-Hämeen >	2.19 >	Hämeenlinnan >	1.57 >
Tampereen >	1.35 >	Itä-Hämeen >	1.30 >
Pohjois-Savon ala- >	1.32 >	Etelä-Savon >	1.27 >
Etelä-Savon >	0.94 >	Tampereen >	1.21 >

bb) Uutisviljelijät liika- ja yhteismailla sitte edellisen viisivuotiskauden
(taulut siv. 32 ja 33).

Kovin paljon näkyy aukkopaikkoja uutisviljelijöitä esittävässä taulussa. Kaikkiaan on siinä tietoja 567 uutisviljelijästä ja ne jakautuvat eri rovastikuntien kesken eri aikoina sangen eri lailla. Niinpä ei Hattulan rovastikunnassa ennen vuotta 1835 ole ainoatakaan uutisviljelijää; ja Etelä-Savon rovastikunnassa on koko aikana vain 7, nimittäin 1 vuonna 1815 sekä 3 vuosina 1835 ja 1840. Pohjois-Savon ala-rovastikunnan uutisviljelijät ovat myöskin vain vuosien 1815—40 välillä tavattavina. Vuonna 1870 on koko tutkimusalueella vain 3 uutisviljelijää, joista 2 Hattulan ja 1 Hämeenlinnan rovastikunnassa. Vuoden 1875 sareke on aivan tyhjä. Uutisviljelijät jakautuvat kyllä Hämeen ja Mikkelin lääneissä koko alueella tasaisemmin kuin Turun ja Porin läänissä,²⁾ mutta, samoin kuin viimeksi mainitussa, tapahtuu täälläkin sekä lukumäärässä

¹⁾ Vert. Kilpi, main. teos, siv. 43 ja 44.

²⁾ Vert. Kilpi, main. teos, siv. 46 ja 47.

Uutisviejelijät liika- ja yhteismailla sitte edellisen viisivuotiskauden vuosina 1815—75.

Rovastikunnat.	1815.	1820.	1825.	1830.	1835.	1840.	1845.	1850.	1855.	1860.	1865.	1870.	1875.
Hattulan	—	—	—	—	3	—	5	6	—	6	2	2	—
Tampereen	61	77	10	5	15	10	13	11	3	26	13	—	—
Hämeenlinnan	4	1	2	—	3	5	—	2	—	—	—	1	—
Länsi-Hämeen	1	2	5	17	23	25	6	23	25	22	—	—	—
Itä-Hämeen	4	11	6	3	6	3	3	2	19	13	8	—	—
Etelä-Savon	1	—	—	—	3	3	—	—	—	—	—	—	—
Pohjois-Savon ala-rov.	6	1	2	11	21	6	—	—	—	—	—	—	—
Koko alue	77	92	25	36	74	52	27	44	47	67	23	3	—

Uutisviljelijät liika- ja yhteismailla sitte edellisen viisivuotiskauden prosentissa maanviljelysväestön ansaitsevaisista vuosina 1815—75.

	1815.	1820.	1825.	1830.	1835.	1840.	1845.	1850.	1855.	1860.	1865.	1870.	1875.
Rovastikuunnat.													
Hattulan	—	—	—	—	0.03	—	0.05	0.06	—	0.06	0.02	—	—
Tampereen	0.65	0.75	0.10	0.05	0.13	0.08	0.10	0.09	0.03	0.22	0.09	—	—
Hämeenlinnan	0.05	0.01	0.02	—	0.03	0.04	—	0.02	—	—	—	0.01	—
Länsi-Hämeen	0.01	0.01	0.04	0.12	0.17	0.18	0.04	0.15	0.16	0.16	—	—	—
Itä-Hämeen	0.03	0.07	0.03	1.02	0.03	0.01	0.02	0.01	0.10	0.06	0.05	—	—
Etelä-Savon	0.01	—	—	—	0.01	0.01	—	—	—	—	—	—	—
Pohjois-Savon ala-rov.	0.03	0.01	0.01	0.05	0.11	0.03	—	—	—	—	—	—	—
Koko alue	0.09	0.09	0.02	0.03	0.07	0.05	0.02	0.04	0.04	0.05	0.02	0.01	—

että suhdeluvuissa puheena olevan ajan kuluessa sangen suuri väheneminen.¹⁾ Vuoden 1815 sarakkeessa on 77 uutisviljelijää ja kuten mainittu vuoden 1870 sarakkeessa 3, vuoden 1875 ei yhtään. Tämän ryhmän prosentti maanviljelysväestön ansaitsevaisista oli:

	v. 1815.	v. 1870.
Hämeen ja Mikkelin lääneissä	0.09	0.01
Turun ja Porin läänissä	0.10	0.04

Uutisviljelijäin suhteellinen lukuisuus on siis ollut Turun ja Porin läänissä sekä ajanjakson alussa että etenkin sen lopussa tuntuvasti suurempi kuin Mikkelin ja Hämeen lääneissä.

Kun edellä esitetyt luvut ilmottavat ainoastaan uutisviljelijät »sitte edellisen viisivuotiskauden» eivätkä siis kaikkia uutisviljelijöitä, ei niitä voi pitää riittävinä kuvaamaan uutisviljelyksen kehitystä näissä seuduissa puheena olevan ajan kuluessa.

cc) Torpparit, jotka hallitsevat maata (taulut siv. 35 ja 36).

Torppari-käsite on vielä teoreettisesti selvittämättä; erilaisia määritelmiä siitä kyllä on esitetty. Samoin puuttuu tieto siitä, mitä vuoden 1811 kaavan laatijat ovat tahtoneet ymmärrettävän »torpparilla, joka hallitsee maata» (som besitter jord) ja miten taulujen laatijat sen aikojen kuluessa ovat ymmärtäneet. *Kilpi* on puheena olevien torpparien lukumäärän tasaisesta kasvamisesta Turun ja Porin läänissä vuosina 1815—75 päättänyt, että »torpparilla, joka hallitsee maata» on sinä aikana ollut sama merkitys eri seuduilla ja että taululaitoksen luvut ovat siis tässä suhteessa varsin todenmukaisina pidettävät.²⁾ Tätä johtopäätöstä ja sen pätevyyttä Hämeen ja Mikkelin läänihin nähdä ei liene syytä epäillä.

Se seikka, että tämä ryhmä lukumäärältään hyvin vastaa vuosien 1880 ja 1890 maatorpparien lukumäärää, tukee otaksunaa, että myöhemmän ajan maatorppari ja »torppari, joka hallitsee maata», ovat sama käsite.

Kun siirrytään taulua tarkastamaan, huomataan, että torpparien luku koko alueella eri vuosina vaihtelee 10,269 (v. 1815) ja 14,927 (v. 1865) välillä. Vuoteen 1830 on torpparien lukumäärä tasaisesti noussut, vuosina 1835 ja

²⁾ Vert. *Kilpi*, main. teos, siv. 46.

¹⁾ Vert. main. teos, siv. 48.

Torpparit, jotka hallitsevat maata, vuosina 1815—75.

Rovastikunnat.	1815.	1820.	1825.	1830.	1835.	1840.	1845.	1850.	1855.	1860.	1865.	1870.	1875.
Hattulan	258	909	963	1 051	1 074	1 050	1 101	1 089	1 104	1 167	1 202	1 034	1 062
Tampereen	1 034	1 121	1 224	1 499	1 404	1 507	1 571	1 685	1 574	1 592	2 115	1 923	1 980
Hämeenlinnan	1 441	1 407	1 492	1 592	1 758	1 747	1 777	1 839	1 743	1 750	1 947	1 816	1 843
Länsi-Hämeen	1 341	1 449	1 480	1 697	1 700	1 708	1 723	1 724	1 828	1 830	1 443	1 334	1 278
Itä-Hämeen	1 697	1 587	1 797	1 814	2 073	2 089	2 040	2 015	2 081	2 617	2 551	2 547	2 524
Etelä-Savon	2 307	2 386	2 649	3 083	3 074	2 891	3 121	2 712	2 878	3 015	2 981	2 739	3 443
Pohjois-Savon ala-rov.	2 191	2 840	2 858	3 174	2 509	2 448	2 411	2 887	2 904	2 797	2 688	2 362	1 755
Koko alue	10 269	11 759	12 463	13 910	13 592	13 440	13 744	13 951	14 112	14 268	14 927	13 755	13 885

Torpparit, jotka hallitsevat maata, prosentteissa manovilyksien osuudesta vuosina 1815—75.

Rovastikunnat.	1815.	1820.	1825.	1830.	1835.	1840.	1845.	1850.	1855.	1860.	1865.	1870.	1875.
Hattulan	3.45	10.90	11.93	12.97	12.35	11.84	11.48	11.12	11.25	11.76	11.54	10.79	10.39
Tampereen	11.05	10.90	11.81	13.74	12.39	12.65	12.24	13.07	13.79	13.58	14.35	13.77	12.85
Hämeenlinnan	16.65	15.81	14.36	14.56	16.01	14.91	14.17	14.53	14.30	15.86	14.50	13.76	12.65
Länsi-Hämeen	11.69	10.80	11.02	12.38	12.32	12.25	11.53	11.90	11.93	9.75	10.27	10.27	8.25
Itä-Hämeen	11.26	10.12	9.88	9.84	11.33	11.63	10.25	10.23	10.70	11.47	10.76	11.49	10.86
Etelä-Savon	11.92	10.97	11.72	12.58	12.07	11.24	12.15	10.14	10.56	10.91	10.42	9.24	9.64
Pohjois-Savon ala-rov.	11.90	11.92	12.04	14.28	13.47	12.09	11.22	12.53	12.31	11.19	10.48	9.72	10.10
Koko alue	11.46	11.46	11.67	12.73	12.68	12.18	11.75	11.62	11.86	11.56	11.43	10.93	10.52

1840 se laskee jonkun verran, mutta alkaa sitte taas nousta vuoteen 1865 asti, jolloin, kuten mainittiin, torpparien lukumäärä on korkein tänä aikana; vuosi 1870 osottaa melkoista laskua ja seuraava taas vähäistä nousua. Vuoden 1815 lukuja verrattaessa vuoden 1875 lukuihin eri rovastikunnissa näkyy, miten ripeä torpparien luvun kasvaminen on ollut ja miten eri suuri se on eri seuduilla ollut. Vähennemistä torpparien lukumäärässä huomataan vain Länsi-Hämeen rovastikunnassa (4 %) ja Pohjois-Savon ala-rovastikunnassa. Jälkimäinen ta-
sottuu Etelä-Savon rovastikunnan 49 % lisäyksen kautta, sillä molempien vii-
meksi mainittujen rovastikuntien alue on 1875 vähän toinen kuin edellisenä
vuonna¹⁾. Sama seikka selittää osaksi vähennemisen Länsi-Hämeessä (4 %) ja
kasvun (48 %) Itä-Hämeessä¹⁾. Korkein kasvaminen tavataan Tampereen
rovastikunnassa, 91 %, kun jätetään huomioon ottamatta Hattulan rovastikun-
nan torpparien luvun tavaton kasvaminen vuodesta 1815 aikakauden loppuun.
Viimemainitun kasvamisprosentti olisi 272, mutta kun vuoden 1815 alhainen
torpparien luku tässä rovastikunnassa ei johtune muusta kuin ensitietojen
virheellisyydestä, ei sitä laskiessa voine ottaa huomioon, vaan sen sijaan vuo-
den 1820 luku, 909, jolloin kasvamisprosentti tulee olemaan vain 16.

Eri rovastikuntiin nähden osottavat luvut joltistakin tasaisuutta. Muu-
tammat poikkeukset, kuten Pohjois-Savon ala-rovastikunnan vuonna 1830, Itä-
Hämeen ja Länsi-Hämeen vuonna 1860, voivat osaksi johtua näiden rovasti-
kuntien kokoonpanon muutoksista mainittuina vuosina²⁾. Tähän aikaan sattui-
neet katovuodet saattavat myös olla selityksenä näille ilmiöille.

Torpparien suhdetta maanviljelyväestön ansaitsevaisiin tarkastettaessa
herättää huomiota vuoden 1815 tasainen prosenttimäärä, 11 % ja vähän yli, eri
rovastikunnissa, — kun Hattulan ennenmainitusta syystä johtuva alhainen pro-
sentti jätetään huomioon ottamatta — paitsi Hämeenlinnan rovastikunnassa,
missä prosenttiluku on 16.65. Vuonna 1875 ovat prosentit yleensä alemmat,
vaihdellen 12.85:stä Tampereen rovastikunnassa, 8.25:teen Länsi-Hämeessä.
Huomattava on myöskin Etelä-Savon pieni prosentti mainittuna vuonna, 9.64.
Koko alueen vastaava prosentti on samaan aikaan 10.52.

Vertailun helpottamiseksi esitetään tässä muutamilta vuosilta puheena
olevat suhdeluvut Turun ja Porin läänistä sekä Hämeen ja Mikkelin lääneistä
rinnakkain:

	1815	1830	1850	1865	1875
Turun ja Porin läänissä . . .	10.39	13.67	14.04	15.72	14.17
Hämeen ja Mikkelin lääneissä	11.43	12.73	11.62	11.43	10.52

¹⁾ Vert. edellä, siv. 5.

²⁾ Vert. edellä, siv. 5.

Torpparien suhteellinen luku on Turun ja Porin läänissä vuonna 1815 ollut pienempi kuin Hämeen ja Mikkelin lääneissä, mutta vuonna 1875 on viimeksimainittujen läänien suhdeluku vain hiukan korkeampi Turun ja Porin läänin prosenttia vuonna 1815; kun jälkimmäisen prosentti 1875 on 14.17, on edellisten vain 10.52.

Rovastikuntien järjestys torpparien suhteelliseen lukuisuuteen nähden, on edellä noudatetun laskutavan mukaisesti määrätyn keskiprosenttiluvun mukaan Hämeen ja Mikkelin lääneissä seuraava:

	Ajanjakson alussa.		Ajanjakson lopussa.
Hämeenlinnan rovastik. . .	15.78 %	Hämeenlinnan rovastik. . .	13.81 %
Pohjois-Savon ala-rov. . .	12.47 »	Tampereen » . . .	13.66 »
Etelä-Savon » . . .	11.90 »	Hattulan » . . .	11.06 »
Tampereen » . . .	11.75 »	Pohjois-Savon ala-rov. . .	10.96 »
Länsi-Hämeen » . . .	11.67 »	Itä-Hämeen » . . .	10.77 »
Itä-Hämeen » . . .	11.15 »	Etelä-Savon » . . .	10.20 »
Hattulan » . . .	9.24 »	Länsi-Hämeen » . . .	10.15 »

Koko alueen vastaava prosenttiluku ajanjakson alussa oli 11.92 ja sen lopussa vähän alempi eli 11.72. Turun ja Porin läänissä olivat vastaavat luvut 11.93 ja 14.27.

β) *Vuosina 1880—1890.*

aa) *Arentimiehet.*

Arentimiesten lukumäärä oli:

	v. 1880	v. 1890
Hattulan rovastikunnassa	190	129
Tampereen »	156	175
Hämeenlinnan »	187	181
Länsi-Hämeen »	317	305
Itä-Hämeen »	207	213
Etelä-Savon »	609	630
Pohjois-Savon ala- »	660	576
	<hr/>	<hr/>
Koko alueella	2 326	2 209

Arentimiesten prosenttimäärä maanviljelysväestön ansaitsevaisista oli:

	v. 1880	v. 1890
Hattulan rovastikunnassa	1.51	0.93
Tampereen »	1.06	1.07
Hämeenlinnan »	1.71	1.27
Länsi-Hämeen »	2.42	1.96
Itä-Hämeen »	0.84	0.83
Etelä-Savon »	2.40	2.25
Pohjois-Savon ala- »	5.08	4.55
Koko alueella	2.03	1.74

bb) Kruununtalonpojat ja uutisasukkaat.

Kruununtalonpoikien ja uutisasukkaiden lukumäärä oli:

	v. 1880	v. 1890
Hattulan rovastikunnassa	6	5
Tampereen »	14	60
Hämeenlinnan »	2	3
Länsi-Hämeen »	92	50
Itä-Hämeen »	7	5
Etelä-Savon »	336	218
Pohjois-Savon ala- »	236	186
Koko alueella	693	527

Kruununtalonpoikien ja uutisasukkaiden prosenttimäärä maanviljelysväestön ansaitsevaisista oli:

	v. 1880	v. 1890
Hattulan rovastikunnassa	0.05	0.03
Tampereen »	0.10	0.37
Hämeenlinnan »	0.02	0.02
Länsi-Hämeen »	0.70	0.32
Itä-Hämeen »	0.02	0.02
Etelä-Savon »	1.32	0.78
Pohjois-Savon ala- »	1.82	1.47
Koko alueella	0.61	0.42

Arentimiehiä sekä kruununtalonpoikia ja uutisasukkaita vastaanvat yhteensä edellisen ajan »talonpojat muiden tiloilla» sekä »uutisviljelijät liika- ja yhteismailla sitte edellisen viisivuotiskauden». Erotus on siinä, että vuosina 1880 ja 1890 luvut käsittänevät kaikki uutisviljelijät.

Kun arentimiehet sekä kruununtalonpojat ja uutisasukkaat lasketaan yhteen, saadaan Turun ja Porin läänin sekä koko maan oloihin verrattuna seuraavat suhdeluvut.

	v. 1880	v. 1890
Hämeen ja Mikkelin lääneissä	2.64	2.16
Turun ja Porin läänissä	1.74	1.13
Koko maassa	4.74	3.46

Nämä suhdeluvut ovat siis vuonna 1890 yleensä alemmat kuin kymmenen vuotta aikaisemmin ja sekä Hämeen ja Mikkelin lääneissä että etenkin Turun ja Porin läänissä koko maan keskimäärää alemmat.

cc) Maatorpparit.

Maatorpparien lukumäärä oli:

	v. 1880	v. 1890
Hattulan rovastikunnassa	1 162	1 428
Tampereen »	2 104	2 271
Hämeenlinnan »	1 788	1 965
Länsi-Hämeen »	1 338	1 359
Itä-Hämeen »	2 723	2 336
Etelä-Savon »	3 071	3 379
Pohjois-Savon ala- »	1 726	1 870
Koko alueella	13 912	14 608

Maatorpparien prosenttimäärä maanviljelysväestön ansaitsevaisista oli:

	v. 1880	v. 1890
Hattulan rovastikunnassa	9.21	10.28
Tampereen »	14.33	13.88
Hämeenlinnan »	16.35	13.72
Länsi-Hämeen »	10.21	8.74
Itä-Hämeen »	11.02	9.06
Etelä-Savon »	12.09	12.04
Pohjois-Savon ala- »	13.28	14.76
Koko alueella	12.16	11.54

Maatorpparien lukumäärä on näiden lukujen mukaan kasvanut kaikissa muissa paitsi Itä-Hämeen rovastikunnassa, ja maatorpparien suhde maanviljelysväestön ansaitsevaisiin on taas vähentynyt kaikissa muissa paitsi Pohjois-Savon ala-rovastikunnassa.

Maanviljelysväestön ansaitsevaisiin verrattuna oli maatorppareja:

	v. 1880	v. 1890
Hämeen ja Mikkelin lääneissä	12.16	11.54
Turun ja Porin läänissä	16.61	16.19
Koko maassa	11.11	10.62

Hämeen ja Mikkelin läänien suhdeluvut lähentelevät siis maan keskimääriä, kun taas Turun ja Porin läänin suhdeluvut ovat paljon korkeammat. Vuosien 1880 ja 1890 suhdelukuja toisiinsa verrattaessa, huomataan jälkimmäisen vuoden lukujen olevan jonkun verran pienempiä.

dd) Kalastajat.

Kalastajien lukumäärä oli:

	v. 1880	v. 1890
Hattulan rovastikunnassa	9	—
Tampereen »	4	4
Hämeenlinnan »	3	—
Länsi-Hämeen »	—	—
Itä-Hämeen »	—	—
Etelä-Savon »	2	7
Pohjois-Savon ala- »	—	3
Koko alueella	18	14

Kalastajia oli prosenteissa maanviljelysväestön ansaitsevaisista:

	v. 1880	v. 1890
Hattulan rovastikunnassa	0.07	—
Tampereen »	0.03	0.02
Hämeenlinnan »	0.03	—
Länsi-Hämeen »	—	—
Itä-Hämeen »	—	—
Etelä-Savon »	0.01	0.02
Pohjois-Savon ala- »	—	—
Koko alueella	0.02	0.01

Vertailun vuoksi esitetään tässä myös koko maan sekä Turun ja Porin läänin keskimäärät Hämeen ja Mikkelin läänien lukujen rinnalla.

	v. 1880	v. 1890
Hämeen ja Mikkelin lääneissä	0.02	0.01
Turun ja Porin läänissä	1.42	1.16
Koko maassa	0.71	0.88

c) **Palvelusväki.**

a) *Vuodet 1815—75.*

Rengit ja palvelijattaret (taulut siv. 43—46).

Vuosien 1815—75 lukuja tarkastettaessa ja etenkin niitä verrattaessa vuosien 1880 ja 1890 lukuihin, on muistettava, että taululaitoksen tiedoissa on ensinmainittuina vuosina palvelusväkeen luettu varsinaisen palvelusväen lisäksi myöskin tilallisten pojat ja tyttaret, jotka ovat täyttäneet 15 vuotta. On kyllä totta, että tilallisten nuori polvi monin paikoin ottaa osaa tehokkaastikin maanviljelystyöhön, mutta heidän asemansa on kuitenkin vallan toinen kuin palkollisten. Kun palvelusväen joukkoon on tällaisia vieraita aineksia vuosina 1815—75 luettu, ei näiden lukujen nojalla voida tehdä johtopäätöksiä varsinaiseen palvelusväkeen nähden, eikä päteviä vertailuja vuosien 1880 ja 1890 lukuihin, jotka käsittävät vain pestatun palvelusväen.

Renkien lukumäärä osottaa yleensä lisääntymistä. Vain vuosina 1830—35 ja 1870 huomataan pientä pysähtymistä tasaisessa nousussa. Palvelijattariin nähden huomataan myös voimakasta kohoamista, joka ainoastaan vuosina 1830 ja 1850 pysähtyy. Korkeimmillaan on palvelijattarien lukumäärä vuonna 1865, jolloin niitä on näissä lääneissä 33,804; seuraavina vuosina lukumäärä sitten vähän alenee. Renkien korkein lukumäärä sattuu samalle vuodelle.

Hämeen ja Mikkelin läänien rovastikuntien järjestys oli ajanjakson alussa ja lopussa palkollisten suhteelliseen lukuisuuteen nähden ennenmainitulla tavalla lasketun keskiprosenttiluvun mukaan:

	Ajanjakson alussa.		Ajanjakson lopussa.
Tampereen rovastik.	59.99 %	Etelä-Savon rovastik.	58.62 %
Itä-Hämeen »	58.63 »	Pohjois-Savon ala- »	58.28 »
Hattulan »	58.55 »	Tampereen »	57.02 »
Länsi-Hämeen »	58.07 »	Länsi-Hämeen »	55.61 »
Etelä-Savon »	57.23 »	Itä-Hämeen »	54.85 »
Pohjois-Savon ala- »	56.54 »	Hämeenlinnan »	54.78 »
Hämeenlinnan »	54.52 »	Hattulan »	53.96 »

Rengit vuosina 1815—75.

Rovastikunnat.	1815.	1820.	1825.	1830.	1835.	1840.	1845.	1850.	1855.	1860.	1865.	1870.	1875.
Hattulan	2 488	2 530	2 358	2 704	2 750	2 792	2 603	2 711	2 697	2 939	3 370	2 769	3 018
Tampereen	2 993	3 162	3 344	3 557	3 664	3 797	3 802	3 784	3 659	3 808	4 521	4 052	4 314
Hämeenlinna	2 342	2 387	3 078	3 228	3 228	3 486	3 731	3 660	3 930	3 650	3 803	3 667	3 908
Länsi-Hämeen	3 456	4 260	4 450	4 131	4 180	4 185	4 587	4 397	4 494	4 569	4 260	4 069	4 950
Itä-Hämeen	4 863	5 307	5 921	6 155	5 792	5 901	6 187	6 498	6 357	6 615	7 177	6 918	6 532
Etelä-Savon	6 282	7 399	7 649	7 546	7 435	7 603	7 404	8 560	9 269	9 168	9 322	9 572	10 964
Pohjois-Savon ala-rov.	5 978	6 908	6 880	6 058	4 651	5 397	6 403	6 883	7 719	9 584	8 757	7 714	5 356
Koko alue	28 402	31 953	33 680	33 374	31 900	33 161	34 777	36 493	38 125	40 333	41 210	38 761	39 037

Rengit prosentteissa maanviljelyväestön ansaitsemissa vuosina 1815--75.

Rovastikunnat.	1815.	1820.	1825.	1830.	1835.	1840.	1845.	1850.	1855.	1860.	1865.	1870.	1875.
Hattulan	33.23	30.32	29.22	31.34	31.61	30.50	27.13	27.68	27.50	29.61	32.36	28.89	29.52
Tampereen	31.97	30.75	32.28	32.59	32.33	31.86	30.10	29.35	32.09	32.47	30.68	29.01	27.99
Hämeenlinnan	27.07	25.72	29.62	29.53	29.39	29.75	29.75	28.91	32.25	28.91	28.33	27.78	26.79
Länsi-Hämeen	30.12	31.75	33.12	30.12	30.29	30.01	30.68	28.53	29.33	33.48	30.33	31.31	31.94
Itä-Hämeen	32.27	33.85	32.54	33.37	31.64	32.85	31.09	32.98	32.68	28.98	30.29	31.21	28.12
Etelä-Savon	32.47	34.02	33.85	30.78	29.21	29.57	28.82	32.00	34.01	33.16	32.59	32.29	30.71
Pohjois-Savon ala-rov.	32.48	28.99	28.98	27.53	26.03	26.66	29.81	29.87	32.72	38.32	34.13	31.75	30.83
Koko alue	31.63	31.15	31.54	30.55	29.75	30.05	29.73	30.39	32.03	32.69	31.56	30.80	29.57

Pävelijättaret vuosina 1815 - 75.

Rovastikunnat.	1815.	1820.	1825.	1830.	1835.	1840.	1845.	1850.	1855.	1860.	1865.	1870.	1875.
Hattulan	2 267	2 317	2 068	2 014	2 235	2 238	2 508	2 437	2 512	2 439	2 453	2 463	2 386
Tampereen	2 013	3 127	2 939	2 863	3 073	3 204	3 628	3 208	2 963	2 754	4 118	3 896	4 081
Hämeenlinnan	2 287	2 456	2 788	2 775	2 714	3 151	3 338	3 249	3 183	3 347	3 350	3 519	3 775
Länsi-Hämeen	3 219	3 951	3 754	3 846	3 426	3 613	3 878	3 712	3 812	3 569	3 721	3 333	3 699
Itä-Hämeen	3 924	3 863	4 704	4 704	5 044	4 503	5 188	5 024	4 908	5 406	5 480	5 695	5 833
Etelä-Savon	4 459	5 436	5 923	6 422	6 864	7 143	6 930	7 148	7 316	7 441	7 741	8 277	8 806
Pohjois-Savon ala-rov.	5 235	7 082	6 463	5 539	4 936	5 341	5 809	6 066	6 524	6 459	6 941	6 399	3 903
Koko alue	24 004	28 232	23 589	28 163	23 292	29 193	31 279	30 844	31 218	31 415	33 804	33 582	32 483

Palvelijattaret prosentteissa maamajelysväestön ansaitsevaisista vuosina 1815—75.

Rovastikunnat.	1815.	1820.	1825.	1830.	1835.	1840.	1845.	1850.	1855.	1860.	1865.	1870.	1875.
Hattulan	30.28	27.77	25.63	23.72	25.69	25.14	26.14	24.88	25.61	24.57	23.56	25.70	23.34
Tampereen	27.91	30.41	28.37	26.23	27.12	26.89	28.27	24.88	25.99	23.48	27.94	27.89	26.48
Hämeenlinnan	26.43	26.47	26.35	25.38	24.71	26.89	26.61	25.67	26.12	26.52	24.95	26.66	25.91
Länsi-Hämeen	28.05	29.45	27.94	28.05	24.82	25.91	25.94	24.33	24.88	26.16	26.50	25.65	23.87
Itä-Hämeen	26.03	24.04	25.86	25.50	27.56	25.07	26.07	25.51	25.23	23.69	23.13	25.69	25.11
Etelä-Savon	23.04	25.00	26.22	26.20	26.96	27.78	26.97	26.73	26.85	26.91	27.07	27.92	24.66
Pohjois Savon ala-rov.	28.44	29.72	27.22	24.92	26.49	26.38	27.05	26.32	27.66	25.83	27.05	26.34	22.47
Koko alue	26.73	27.52	26.77	25.78	26.39	26.45	26.74	25.68	26.23	25.46	25.89	26.69	24.61

Kun eri rovastikuntien keskiprosenttilukuja verrataan toisiinsa aikakauden alussa ja lopussa, huomataan, että prosentti aikakauden lopussa yleensä on alempi kuin sen alussa, sillä vain kolmessa rovastikunnassa, Hämeenlinnan, Etelä-Savon ja Pohjois-Savon ala-rovastikunnassa, näkyy keskiprosentti olevan jonkun verran korkeampi ajanjakson lopussa kuin sen alussa.

β) Vuodet 1880—90.

Palvelusväki, miespuolinen ja naispuolinen.

Miespuolisen palvelusväen lukumäärä oli:

	v. 1880	v. 1890
Hattulan rovastikunnassa	2 564	2 402
Tampereen »	3 189	3 148
Hämeenlinnan »	1 873	2 733
Länsi-Hämeen »	2 292	2 347
Itä-Hämeen »	4 248	3 431
Etelä-Savon »	2 175	2 201
Pohjois-Savon ala- »	1 142	960
Koko alueella	17 483	17 122

Miespuolisen palvelusväen prosenttimäärä maanviljelysväestön ansaitsevaisista oli:

	v. 1880	v. 1890
Hattulan rovastikunnassa	20.33	17.29
Tampereen »	21.72	19.24
Hämeenlinnan »	17.13	19.08
Länsi-Hämeen »	17.49	15.10
Itä-Hämeen »	17.24	13.31
Etelä-Savon »	8.56	7.84
Pohjois-Savon ala- »	8.79	7.58
Koko alueella	15.29	13.60

Naispuolisen palvelusväen lukumäärä oli:

	v. 1880	v. 1890
Hattulan rovastikunnassa	2 461	2 256
Tampereen »	2 673	2 947
Hämeenlinnan »	1 775	2 544

	v. 1880	v. 1890
Länsi-Hämeen rovastikunnassa	1 913	2 191
Itä-Hämeen »	4 279	3 374
Etelä-Savon »	2 638	2 818
Pohjois-Savon ala- »	1 716	1 346
Koko alueella	17 455	17 476

Naispuolisen palvelusväen prosenttimäärä maanviljelysväestön ansaitsevaisista oli:

	v. 1880	v. 1900
Hattulan rovastikunnassa	19.51	16.23
Tampereen »	18.21	18.01
Hämeenlinnan »	16.23	17.77
Länsi-Hämeen »	14.59	14.10
Itä-Hämeen »	17.36	13.09
Etelä-Savon »	10.39	10.04
Pohjois-Savon ala- »	13.20	10.63
Koko alueella	15.26	13.80

Edellä on jo viitattu siihen, että vuosien 1880 ja 1890 palkollistiedot tarkoittavat pestattuja palkollisia. Lukumäärän alemmuus edelliseen aikaan nähden johtuu siis siitä, että tilallisten 15 vuotta täyttäneet lapset viime-mainittuina vuosina ovat palkollisten lukumäärän ulkopuolella.

Palvelijattarien lukumäärä oli vuosina 1880 ja 1890 melkein sama, mutta miespuolisen palvelusväen lukumäärä oli jälkimäisenä vuonna jonkun verran alempi. Molempien suhteellinen lukumäärä oli 1890 alempi kuin 10 vuotta aikaisemmin. Eri rovastikuntiin nähden oli renkejä enimmän Tampereen ja Hattulan rovastikunnissa; sama oli palvelijattarienkin laita. Vähimmän oli jälkimäisiä Etelä-Savon rovastikunnassa ja pienin määrä renkejä taas Pohjois-Savon ala-rovastikunnassa.

Miespuolinen palvelusväki oli prosenteissa palvelusväen koko luvusta:

	v. 1845	v. 1875	v. 1890
Hattulan rovastikunnassa	50.9	55.8	51.6
Tampereen »	51.6	51.4	51.6
Hämeenlinnan »	52.8	50.8	51.8
Länsi-Hämeen »	54.2	57.2	51.7

	v. 1845	v. 1875	v. 1890
Itä-Hämeen rovastikunnassa	54.4	52.8	50.4
Etelä-Savon »	51.7	55.5	43.9
Pohjois-Savon ala- »	52.4	57.8	41.6
Koko alueella	52.7	54.6	49.5
Turun ja Porin läänissä	49.6	51.3	47.8

Runsaasti toinen puoli palkollisia oli siis vuosina 1845 ja 1875 renkejä. Vuonna 1845 oli niitä enimmän, 54.4 %, Itä-Hämeen rovastikunnassa ja vähemmän, 50.9 %, Hattulan rovastikunnassa. Vuonna 1875 ovat erotukset eri rovastikuntien prosenttien välillä suuremmat; prosentit vaihtelevat Pohjois-Savon ala-rovastikunnan 57.8:n ja Hämeenlinnan rovastikunnan 50.8:n välillä. Vuoden 1890 prosentteja katsellessa herättää niiden tasaisuus huomiota; nehen vaihtelevat 51.8 ja 50.4 välillä kaikissa muissa rovastikunnissa, paitsi Etelä-Savon, jonka prosentti on 43.9, ja Pohjois-Savon ala-rovastikunnassa, jossa on kovin alhainen prosentti 41.6. Juuri nämä viimeksimainitut rovastikunnat painavat läänien keskimäärän alas. Oltuaan edellisinä vuosina jonkun verran yli 50 laskee se viimeksimainittuna vuonna 49.5:een, pysyen kuitenkin edelleen Turun ja Porin läänin vastaavia prosentteja korkeammalla.

Naispuolisen palvelusväen prosentti maanviljelysväestön ansaitsevaisista oli:

	v. 1880	v. 1890
Turun ja Porin läänissä	19.22	15.63
Hämeen ja Mikkelin lääneissä	15.26	13.80
Koko maassa	15.11	12.86

Miespuolisen palvelusväen vastaava prosentti oli:

	v. 1880	v. 1890
Turun ja Porin läänissä	18.03	14.27
Hämeen ja Mikkelin lääneissä	15.29	13.60
Koko maassa	13.56	11.12

Naispuolisen palvelusväen prosentti maanviljelysväestön ansaitsevaisista oli siis vuonna 1880 melkein sama Hämeen ja Mikkelin lääneissä kuin koko maassa keskimäärin; vuonna 1890 oli koko maan keskimäärä jonkun verran alempi kuin mainittujen läänien. Turun ja Porin läänissä oli naispuolista palvelusväkeä paljon suurempi luku. Kaikkiällä huomataan naispalkollisten

lukumäärän alenneen vuodesta 1880 vuoteen 1890. Sama aleneminen huomataan miespalkollistenkin luvussa. Miespalkollisia oli myös enimmänsä Turun ja Porin läänissä ja vähin suhteellinen luku koko maassa; Hämeen ja Mikkelin läänien luvut ovat näiden välillä.

d) Irtain väestö y. m.

a) Vuodet 1815—75.

aa) Työkykyiset loiset (taulut siv. 51 ja 52).

Työkykyiset loiset käsittävät sen maanviljelysväestön, mikä ei ole luettu maatorpparien eikä palkollisten ryhmiin. Tähän ryhmään kuuluvat siis mäkitupalaiset, itselliset ja muonatorpparit, sikäli kun viimeainitut eivät ole palkollisiin luetut, mikä tuskin koskaan on tapahtunut.

Kun tarkastetaan taulua sivulla 51, pistää silmään työkykyisten loisten lukumäärän tasainen, yhtämittäinen kasvaminen, joka ainoastaan vuosina 1855 ja 1870 keskeytyy noustakseen taas seuraavasta vuodesta alkaen sangen voimakkaasti¹⁾. Kun verrataan tämän ryhmän lukumäärää vuonna 1815 vastaavaan lukuun vuonna 1875, on viimeainittu melkein 5 kertaa suurempi ja lisäys on 380.1 % vuoden 1815 lukumäärästä. Turun ja Porin läänissä on vastaava lisääntymisprosentti 248.8.

Eri rovastikunnissa on lisääntyminen tämän ryhmän lukumäärään nähden ollut hyvin erilainen. Suurin se on ollut molemmissa Savon rovastikunnissa, joissa vuonna 1815 oli yhteensä 1,126 loista ja vuonna 1875 jo 6,394; Itä- ja Länsi-Hämeen rovastikunnissa on loisten lukumäärän lisääntyminen lähinnä suurin, 1,293:sta vuonna 1815 5,619:ään vuonna 1875. Sitte seuraavat Hämeenlinnan, Hattulan ja Tampereen rovastikunnat, joissa lisäys on ollut 487, 339 ja 250 %²⁾.

Työkykyisten loisten suhde maanviljelysväestön ansaitsevaisiin on eri rovastikunnissa eri suuri. Selvimmin käy tämä eroavaisuus ilmi seuraavasta asetelmasta, missä rovastikunnat ovat järjestetyt ennen mainitulla tavalla työkykyisten loisten suhteellisen lukuisuuden mukaan ajanjakson alussa ja lopussa:

¹⁾ Turun ja Porin läänin työkykyisten loisten lukumäärässä on samoin 1850-luvulla huomattu melkoista alennusta. Vert. *Kilpi*, main. teos, siv. 73.

²⁾ Etelä-Savon ja Pohjois-Savon ala-rovastikunta ovat tässä käsitellyt kokonaisuutena, koska, kuten edellä, siv. 5, on mainittu, niiden alat vuosina 1870—75 käyvät ristiin. Samasta syystä on samoin menetelty Itä-Hämeen ja Länsi-Hämeen rovastikuntien suhteen.

Työkykyiset loiset vuosina 1815--75.

Rovastikunnat.	1815.	1820.	1825.	1830.	1835.	1840.	1845.	1850.	1855.	1860.	1865.	1870.	1875.
Hattulan	374	374	411	675	726	957	939	1 069	1 085	1 046	1 033	1 119	1 043
Tampereen	491	383	504	503	661	723	884	972	408	605	825	1 160	1 721
Hämeenlinnan	365	423	509	661	1 002	857	955	1 022	546	1 215	1 425	1 259	2 143
Länsi-Hämeen	586	698	730	933	1 037	1 091	1 106	1 436	1 352	741	1 097	1 115	1 702
Itä-Hämeen	707	781	941	1 027	1 178	1 202	1 686	1 833	1 774	2 816	3 085	1 982	3 917
Etelä-Savon	608	639	626	923	1 175	1 404	1 411	1 720	1 263	1 267	1 493	1 925	4 201
Pohjois-Savon ala-rov.	523	776	1 070	942	830	1 282	1 344	1 404	889	1 246	2 172	2 364	2 193
Koko alue	3 649	4 074	4 791	5 664	6 609	7 516	8 325	9 456	7 317	8 936	11 130	10 924	17 520

Työkykyiset loiset prosentteissa maanviljelysmaiden osuudesta vuosina 1815—75.

	1815.	1820.	1825.	1830.	1835.	1840.	1845.	1850.	1855.	1860.	1865.	1870.	1875.
Rovastikunnat													
Hattulan	5.00	4.48	5.09	7.95	8.34	10.80	9.79	10.91	11.06	10.54	9.92	11.68	16.07
Tampereen	5.25	3.72	4.86	4.61	5.33	6.07	6.39	7.54	3.58	5.16	5.60	8.31	11.17
Hämeenlinnan	4.22	4.56	4.90	6.05	9.13	7.31	7.61	8.07	4.48	9.63	10.62	9.54	14.71
Länsi-Hämeen	5.11	5.20	5.43	6.80	7.51	7.82	7.40	9.40	8.33	5.43	7.31	8.58	10.38
Itä-Hämeen	4.69	4.98	5.17	5.57	6.44	6.69	8.47	9.31	9.12	12.34	13.02	8.94	16.86
Etelä-Savon	3.12	2.94	2.79	3.76	4.62	4.46	5.49	6.43	4.63	4.58	5.22	6.49	11.77
Pohjois-Savon ala-rov.	2.82	3.63	4.51	4.24	4.45	6.33	6.36	6.09	3.77	4.98	8.46	9.73	12.62
Koko alue	4.06	3.97	4.49	5.19	6.16	6.81	7.11	7.87	6.15	7.24	8.53	8.68	13.27

	Ajanjakson alussa.		Ajanjakson lopussa.
Hattulan rovastik.	6.14 %	Itä-Hämeen rovastik.	13.00 %
Hämeenlinnan »	6.08 »	Hattulan »	12.35 »
Länsi-Hämeen »	6.01 »	Hämeenlinnan »	9.93 »
Itä-Hämeen »	5.43 »	Länsi-Hämeen »	9.21 »
Tampereen »	5.31 »	Pohjois-Savon ala- »	8.28 »
Pohjois-Savon ala- »	3.93 »	Etelä-Savon »	7.21 »
Etelä-Savon »	3.50 »	Tampereen »	6.78 »

Edellisestä luettelosta näkyy, että loisia on kaikissa rovastikunnissa ollut ajanjakson lopussa suhteellisesti lukuisammin, kuin sen alussa. Tampereen, Etelä-Savon ja Pohjois-Savon ala-rovastikunnat ovat kummassakin luettelossa pienempää loisten lukua edustamassa; korkeampia prosentteja taas edustavat ajanjakson alussa Hattulan, Hämeenlinnan ja Länsi-Hämeen rovastikunnat, ajanjakson lopussa Itä-Hämeen, Hattulan ja Hämeenlinnan rovastikunnat.

Vastaavat suhdeluvut molemmilla alueilla olivat:

	Ajanjakson alussa.	Ajanjakson lopussa.
Turun ja Porin läänissä	4.83	6.32
Hämeen ja Mikkelin lääneissä	4.89	9.32

Työkykyisiä loisia on siis ajanjakson alussa ollut suhteellisesti melkein yhtä paljon Hämeen ja Mikkelin lääneissä, kuin Turun ja Porin läänissä, mutta ajanjakson lopussa on Hämeen ja Mikkelin läänien vastaava prosentti tuntuvasti Turun ja Porin läänin prosenttia korkeampi.

bb) Vanhat ja raihnaiset tilalliset, torpparit ja loiset, jotka ovat lakanneet maanviljelyksestä (taulut siv. 54 ja 55).

Vaikka tähän ryhmään kuuluva maanviljelysväestö monessa suhteessa on paljon lähempänä maanviljelysväestön omaisia — siihen kuuluvat henkilöt harjottanevat vain poikkeustapauksissa enää ansiotyötä maanviljelyksen alalla — ovat ne kuitenkin maamme virallisen tilaston ja *Kilven* mainitussa teoksesaan noudattaman menettelytavan mukaisesti luetut tässäkin maanviljelysväestön ansaitseviin.

Vanhat ja raihnaiset tilalliset, torpparit ja loiset, jotka ovat lakanneet maanviljelyksestä, vuosina 1815—75.

Rovastikunnat.	1815.	1820.	1825.	1830.	1835.	1840.	1845.	1850.	1855.	1860.	1865.	1870.	1875.
Hattulan	442	437	567	473	467	508	617	711	630	638	666	609	525
Tampereen	445	530	527	699	715	633	728	1 017	855	855	811	862	802
Hämeenlinnan	428	452	550	624	512	574	602	741	841	900	984	788	942
Länsi-Hämeen	392	446	467	428	460	626	786	789	898	764	830	647	795
Itä-Hämeen	580	578	681	803	812	878	882	826	1 096	1 537	1 492	1 278	1 254
Etelä-Savon	799	721	707	897	1 006	1 106	1 166	1 120	1 186	1 059	1 263	1 112	1 155
Pohjois-Savon ala-rov.	765	864	1 180	1 225	962	855	866	885	887	1 124	1 044	833	597
Koko alue	3 851	4 028	4 679	5 149	4 934	5 180	5 647	6 089	6 393	6 877	7 090	6 129	6 070

Vanhat ja raihnaiset tilalliset, torpparit ja loiset, jotka ovat lakanneet maanviljelyksestä, prosentissa maanviljelysväestön ansaitsevaisista vuosina 1815--75.

Rovastikunnat.	1815.	1820.	1825.	1830.	1835.	1840.	1845.	1850.	1855.	1860.	1865.	1870.	1875.
Hattulan	5.90	5.24	7.03	5.37	5.37	5.73	6.43	7.26	6.42	6.43	6.40	6.35	5.14
Tampereen	4.75	5.15	5.09	6.41	6.31	5.31	5.68	7.89	7.50	7.29	5.51	6.17	5.20
Hämeenlinnan	4.95	4.37	5.29	5.71	4.66	4.90	4.80	5.85	6.90	7.13	7.33	5.97	6.47
Länsi-Hämeen	3.41	3.32	3.47	3.12	3.33	4.49	5.26	5.17	5.86	5.60	5.91	4.98	5.13
Itä-Hämeen	3.85	3.69	3.74	4.35	4.44	4.89	4.43	4.19	5.63	6.73	6.30	5.77	5.40
Etelä-Savon	4.13	3.32	3.13	3.66	3.95	4.30	4.54	4.19	4.35	3.83	4.42	3.75	3.24
Pohjois-Savon ala-rov.	4.16	3.63	4.97	5.51	5.16	4.22	4.03	3.84	3.76	4.50	4.07	3.43	3.44
Koko alue	4.29	3.93	4.38	4.71	4.60	4.69	4.83	5.07	5.37	5.57	5.43	4.87	4.60

Taulua tarkastaessa huomaa tämän ryhmän lukumäärän ajanjakson kuluessa kasvaneen 3,851:stä 6,070:een. Prosentteissa huomataan sen sijaan varsin vähäinen nousu eli vain 4.29:stä 4.60:een. Lukumäärän kasvaminen on vuonna 1835 keskeytynyt ja alkaa lopullisesti aleta vuosina 1870—75. Suhdeluvuissa huomataan alenemista vuosina 1820—1835 ja vuodesta 1865 alkaen ajanjakson loppuun.

Tähän ryhmään kuuluvien henkilöiden suhteellinen lukuisuus eri rovastikunnissa ajanjakson alussa ja lopussa näkyy seuraavista prosenttiluvuista:

	Ajanjakson alussa.		Ajanjakson lopussa.
Hattulan rovastik.	6.10 %	Hämeenlinnan rovastik.	6.90 %
Tampereen »	5.38 »	Tampereen »	6.07 »
Hämeenlinnan »	4.97 »	Hattulan »	5.99 »
Pohjois-Savon ala- »	4.76 »	Itä-Hämeen »	5.78 »
Itä-Hämeen »	4.01 »	Länsi-Hämeen »	5.63 »
Etelä-Savon »	3.74 »	Etelä-Savon »	4.00 »
Länsi-Hämeen »	3.40 »	Pohjois-Savon ala- »	3.76 »

Kuten tästä luettelosta näkyy, on kaikkien muiden rovastikuntien suhdeluksi ajanjakson lopussa korkeampi kuin sen alussa, paitsi Hattulan rovastikunnan ja Pohjois-Savon ala-rovastikunnan, joissa se on laskenut.

Vastaavat prosentit olivat:

	Ajanjakson alussa.	Ajanjakson lopussa.
Turun ja Porin läänissä	5.51	6.05
Hämeen ja Mikkelin lääneissä	4.42	5.13

Kumpaisellakin alueella on tämä ryhmä siis lisääntymään päin, mutta se on Turun ja Porin läänissä paljokaan lukuisampi kuin Hämeen ja Mikkelin lääneissä. Puheena olevan ryhmän suurempi lukumäärä Turun ja Porin läänissä johtunee siitä, että syytinkilaitos siellä on yleensä enemmän levinnyt kuin maan muissa osissa.

cc) *Talonpoikaispojat* (taulut siv. 57 ja 58).

Tähän ryhmään kuuluvat kaikki maanviljelysväestön pojat, jotka ovat 15—18 vuotisia, ja joilla ei ole mitään määrättyä elinkeinoa.

Talonpoikaispojat vuosina 1815—75.

Rovastikunnat.	1815.	1820.	1825.	1830.	1835.	1840.	1845.	1850.	1855.	1860.	1865.	1870.	1875.
Hattulan	380	512	437	337	190	111	621	566	591	572	570	585	571
Tampereen	462	626	515	448	364	624	810	832	702	863	948	779	1 138
Hämeenlinnan	527	808	772	792	491	651	883	911	814	669	786	1 063	849
Länsi-Hämeen	624	830	685	759	808	761	897	1 173	1 059	850	890	766	938
Itä-Hämeen	567	766	1 115	914	896	818	1 296	1 159	858	1 437	1 329	1 418	1 350
Etelä-Savon	1 191	1 464	1 301	1 628	1 678	1 621	1 628	1 542	1 365	1 598	1 627	1 793	1 996
Pohjois-Savon ala-rov.	914	1 261	1 300	1 348	1 204	1 391	1 079	1 089	949	280	662	1 309	931
Koko alue	4 665	6 267	6 125	6 226	5 631	5 977	7 214	7 272	6 338	6 269	6 812	7 713	7 773

Talonpoikaismoikien prosentissa maanviljelysväestön ansiotaseväestöstä vuosina 1815—75.

Rovastikunnat.	1815.	1820.	1825.	1830.	1835.	1840.	1845.	1850.	1855.	1860.	1865.	1870.	1875.
Hattulan	5.08	6.14	5.42	3.97	2.18	1.25	6.47	5.78	6.03	5.76	5.47	6.11	5.59.
Tampereen	4.94	6.09	4.97	4.10	3.21	5.24	6.31	6.46	6.16	7.36	6.44	5.58	7.38
Hämeenlinnan	6.09	8.71	7.43	7.24	4.47	5.55	7.04	7.20	6.68	5.30	5.86	8.06	5.83
Länsi-Hämeen	5.44	6.19	5.10	5.53	5.85	6.46	6.00	7.69	6.91	6.23	6.34	5.90	6.06
Itä-Hämeen	3.76	4.89	6.13	4.95	4.89	4.55	6.51	5.88	4.41	6.30	5.61	6.40	5.81
Etelä-Savon	6.15	6.73	5.76	6.64	6.59	6.31	6.34	5.77	5.01	3.78	5.69	6.05	5.59
Pohjois-Savon ala-rov.	4.97	5.29	5.47	6.06	6.46	6.87	5.02	4.73	4.02	1.12	2.58	5.39	5.36
Koko alue.	5.19	6.11	5.74	5.70	5.25	5.41	6.17	6.05	5.32	5.08	5.22	6.13	5.89

Talonpoikaispoikien lukumäärä on vuosien 1815—75 kuluessa kasvanut, välillä hieman laskien ja taas kohoten, 4,665:stä 7,773:een. Suhdeluvut sitä vastoin ovat pysyneet jotenkin tasaisina; vuonna 1815 oli prosentti 5.19 ja vuonna 1875 5.89. Vuosina 1820, 1855, 1850 ja 1870 oli prosentti hiukan korkeampi, mutta suurempia vaihteluita eivät loppusummien suhdeluvut yleensä osota. Eri rovastikunnissa tavataan eri aikoina melkoista vaihtelua. Alin prosentti, 1.12, oli vuonna 1835 Pohjois-Savon ala-rovastikunnan ja korkein, 8.06, vuonna 1870 Hämeenlinnan rovastikunnan kohdalla, mutta tavattavat eroavaisuudet tasottuvat loppusummissa, kuten on mainittu, melkein huomaamattomiin.

β) Vuodet 1880—90.

aa) *Loisia, jotka elättävät itseään tekemällä työtä toisen maalla, oli:*

	v. 1880	v. 1890
Hattulan rovastikunnassa	3 900	5 373
Tampereen »	4 105	5 092
Hämeenlinnan »	2 689	4 162
Länsi-Hämeen »	4 578	6 250
Itä-Hämeen »	9 054	12 984
Etelä-Savon »	10 934	12 907
Pohjois-Savon ala- »	5 092	5 247
Koko alueella	40 352	52 015

Loisia, jotka elättävät itseään tekemällä työtä toisen maalla, oli prosentissa maanviljelysväestön ansaitsevaisista:

	v. 1880	v. 1890
Hattulan rovastikunnassa	30.92	38.67
Tampereen »	27.96	31.12
Hämeenlinnan »	24.59	29.06
Länsi-Hämeen »	34.93	40.21
Itä-Hämeen »	36.74	50.36
Etelä-Savon »	43.05	45.98
Pohjois-Savon ala- »	39.18	41.42
Koko alueella	35.28	41.07

Tämän ryhmän pitäisi nimityksestä päättäen vastata edellisen ajanjakson työkykyisiä loisia, mutta lukujen eroavaisuus on hämmästyttävän suuri¹⁾.

¹⁾ Vert. siv. 51 edellä.

Merkille pantava on sekä lukumäärää osottavien lukujen että suhdelukujen ripeä kasvaminen, 10 vuodessa 40,352:sta 52,015:een ja 35.28 prosentista 41.07 prosenttiin.

Prosentteissa maanviljelysväestön ansaitsevaisista oli loisia, jotka elättävät itseään tekemällä työtä toisen maalla:

	v. 1880	v. 1890
Turun ja Porin läänissä	21.17	29.58
Hämeen ja Mikkelin lääneissä	35.28	41.07
Koko maassa	30.10	35.30

Lisääntyminen on siis Turun ja Porin läänissä ollut nopein, vaikka siellä ei ole saavutettu edes maan keskimäärää, kun sen sijaan Hämeen ja Mikkelin lääneissä tämä keskimäärä näkyy olevan jo vuonna 1880 sivuutettu.

bb) Muut (kuin maa-) torpparit.

Muita torppareita oli:

	v. 1880	v. 1890
Hattulan rovastikunnassa	526	490
Tampereen »	321	560
Hämeenlinnan »	994	1 017
Länsi-Hämeen »	385	413
Itä-Hämeen »	1 721	1 149
Etelä-Savon »	751	618
Pohjois-Savon ala- »	199	227
Koko alueella	4 897	4 474

Muita torppareita oli prosentteissa maanviljelysväestön ansaitsevaisista:

	v. 1880	v. 1890
Hattulan rovastikunnassa	4.17	3.53
Tampereen »	2.19	3.42
Hämeenlinnan »	9.09	7.10
Länsi-Hämeen »	2.94	2.66
Itä-Hämeen »	6.98	4.46
Etelä-Savon »	2.96	2.20
Pohjois-Savon ala- »	1.53	1.79
Koko alueella	4.28	3.53

Muita torppareita, joihin lienee luettu mäkitupalaisia, mökkiläisiä, ehkäpä muonatorppareitakin y. m. s., oli prosentteissa maanviljelysväestön ansaitsevaisista:

	v. 1880	v. 1890
Turun ja Porin läänissä	4.44	5.29
Hämeen ja Mikkelin lääneissä	4.28	3.53
Koko maassa	4.31	5.27

Samoin kuin näiden torpparien lukumäärä on niiden suhteellinenkin lukuisuus Hämeen ja Mikkelin lääneissä kymmenessä vuodessa tuntuvasti laskenut. Vuonna 1880 olivat prosentit koko maassa ja Turun ja Porin läänissä sekä Hämeen ja Mikkelin lääneissä melkein yhtä suuret. Vuonna 1890 oli kyllä Turun ja Porin läänin sekä koko maan vastaava prosentti melkein sama, mutta Hämeen ja Mikkelin lääneissä oli muiden torpparien suhdeluku, kuten mainittu, laskenut varsin vähäiseksi.

cc) *Eläkkeellä-olijat eli syytinkiläiset.*

Eläkkeellä-olijoita eli syytinkiläisiä oli:

	v. 1880	v. 1890
Hattulan rovastikunnassa	666	679
Tampereen »	888	958
Hämeenlinnan »	708	666
Länsi-Hämeen »	419	666
Itä-Hämeen »	581	607
Etelä-Savon »	329	278
Pohjois-Savon ala- »	124	28
Koko alueella	3 715	3 882

Eläkkeellä-olijoita eli syytinkiläisiä oli prosentteissa maanviljelysväestön ansaitsevaisista:

	v. 1880	v. 1890
Hattulan rovastikunnassa	5.28	4.89
Tampereen »	6.05	5.85
Hämeenlinnan »	6.47	4.65
Länsi-Hämeen »	3.19	4.29
Itä-Hämeen »	2.36	2.35
Etelä-Savon »	1.30	0.99
Pohjois-Savon ala- »	0.95	0.22
Koko alueella	3.25	3.07

Edellisen ajan »vanhat ja raihnaiset tilalliset, torpparit ja loiset, jotka ovat lakanneet maanviljelyksestä», vastaavat lähinnä tätä ryhmää. Vuodesta 1880 vuoteen 1890 ei tämä ryhmä osota varsin suurta kasvamista koko alueeseen nähden. Kun eri rovastikuntia tarkastaa, huomaa sitä vastoin syytinkiläisten luvun kasvaneen kaikissa muissa, paitsi Hämeenlinnan rovastikunnassa, missä syytinkiläisiä vuonna 1890 oli 42 vähemmän kuin kymmenen vuotta aikaisemmin, ja molemmissa savolaisrovastikunnissa, missä väheneminen on paljo suurempi. Etelä-Savon rovastikunnassa oli erotus 51 ja Pohjois-Savon alarovastikunnassa 96. Suhdeluvut taas osottavat yleensä vähenemistä kaikkialla mualla paitsi Länsi-Hämeen rovastikunnassa.

Tämän ryhmän suhde maanviljelysväestön ansaitsevaisiin oli:

	v. 1880	v. 1890
Turun ja Porin läänissä	7.53	7.15
Hämeen ja Mikkelin lääneissä	3.25	3.07
Koko maassa	4.31	4.09

Hämeen ja Mikkelin läänit ovat siis lähempänä maan keskimäärää. Tämän ryhmän suhteellinen lukuisuus näyttää kaikkialla alenevan.

V. Yleiskatsauksia tilallisten, vuokraajien, palvelusväen ja irtaimen väestön y. m. luokkiin.

1. Tilallisten prosenttimäärä maanviljelysväestön ansaitsevaisista oli alla mainittuina vuosina:

Rovastikunnat.	1815.	1850.	1875.	1890.
Hattulan	14.06	9.80	8.23	8.15
Tampereen	12.11	9.35	7.81	7.02
Hämeenlinnan	11.11	7.87	6.29	7.33
Länsi-Hämeen	13.43	11.13	11.60	12.62
Itä-Hämeen	15.44	10.23	7.04	6.52
Etelä-Savon	18.16	13.60	13.06	17.86
Pohjois-Savon ala-rov.	13.78	14.91	11.63	17.56
Koko alueella	14.55	11.62	9.90	11.22

Turun ja Porin läänissä olivat vastaavat prosentit:

vuonna 1815	12.86
» 1850	9.84
» 1875	8.64
» 1890	9.42

Koko maan vastaava prosenttiluku oli vuonna 1890 16.40.

2. Vuokraajien prosenttimäärä maanviljelysväestön ansaitsevaisista oli
alla mainittuina vuosina:

Rovastikunnat.	1815.	1850.	1875.	1890.
Hattulan	6.45	13.69	12.11	11.24
Tampereen	13.07	15.53	13.97	15.34
Hämeenlinnan	20.13	16.43	14.00	15.01
Länsi-Hämeen	14.44	13.42	10.32	10.02
Itä-Hämeen	13.96	11.91	11.05	9.91
Etelä-Savon	12.93	11.30	10.97	15.09
Pohjois-Savon ala-rov.	13.33	14.24	13.65	20.80
Koko alueella	13.55	13.32	12.16	13.71

Turun ja Porin läänissä olivat vastaavat prosentit:

vuonna 1815	12.88
» 1850	15.51
» 1875	15.22
» 1890	18.48

Koko maassa oli vastaava prosentti vuonna 1890 14.96.

3. Palvelusväen prosenttimäärä maanviljelysväestön ansaitsevaisista oli
alla mainittuina vuosina:

Rovastikunnat.	1815.	1850.	1875.	1890.
Hattulan	63.51	52.56	52.86	33.52
Tampereen	59.88	54.23	54.47	37.25
Hämeenlinnan	53.50	54.58	52.70	36.85
Länsi-Hämeen	58.17	53.16	55.81	29.20
Itä-Hämeen	58.30	58.49	53.23	26.40
Etelä-Savon	55.51	58.73	55.37	17.88
Pohjois-Savon ala-rov.	60.92	56.19	53.30	18.21
Koko alueella	58.46	56.07	54.18	27.40

Turun ja Porin läänissä olivat vastaavat prosentit:

vuonna 1815	59.84
» 1850	56.76
» 1875	55.18
» 1890	29.90

Koko maan vastaava prosenttiluku oli vuonna 1890 23.98.

4. Irtaimen väestön y. m. prosenttimäärä maanviljelysväestön ansaitsevaisista oli alla mainittuina vuosina:

Rovastikunnat.	1815.	1850.	1875.	1890.
Hattulan	15.98	23.95	26.80	47.09
Tampereen	14.94	21.89	23.75	40.39
Hämeenlinnan	15.26	21.12	27.01	40.81
Länsi-Hämeen	13.96	22.26	22.17	47.16
Itä-Hämeen	12.30	19.37	28.07	57.17
Etelä-Savon	13.40	16.39	20.60	49.17
Pohjois-Savon ala-rov.	11.97	14.66	21.42	43.91
Koko alueella	13.54	18.99	23.76	47.67

Turun ja Porin läänissä olivat vastaavat prosentit:

vuonna 1815	14.42
» 1850	17.89
» 1875	20.96
» 1890	42.02

Koko maassa oli vastaava prosenttimäärä vuonna 1890 44.66.

Tarkastettaessa edellä, sivuilla 62—64 olevaa jaoitusta, jonka tarkoituksena on kuvata tutkimusalueen maanviljelysväestön eräitä suuria yhteiskunnallisia ryhmiä, on huomioon otettava käsiteltävänä olevan ammattitilastollisen ainehaston laatu. Tästä seikasta johtuvista puutteellisuuksista mainittakoon vieläkin etupäässä se, että palvelusväki vuosina 1815—75 käsittää varsinaisen pestatun palvelusväen lisäksi myöskin tilallisten täysikasvuiset lapset sekä että »vanhat ja raihnaiset tilalliset, torpparit ja loiset, jotka ovat lakanneet maanviljelyksestä», vuosina 1815—75 ja vastaava ryhmä vuosina 1880—90 on luettu irtaimen väestöön.

Puutteellisuuksistaan huolimatta ovat puheena olevan jaoituksen tulokset huomattavat.

Se seikka, että itsenäisten tilallisten suhteellinen luku on viime vuosisadalla suuresti vähentynyt sekä tutkimusalueella, 14.55 prosentista vuonna 1815 11.22 prosenttiin vuonna 1890 maanviljelysväestön ansaitsevaisista, että etenkin Turun ja Porin läänissä, 12.86 prosentista 9.42 prosenttiin samassa ajassa, kun vastaava prosentti koko maassa vuonna 1890 on 16.40, on huolettava ilmiö. Tosin osottaa vuosi 1890 joltistakin kohoamista, mutta, kuten edellä on esitetty, se aiheutuu osakasjaoista ja kruunutilojen verolleostosta, jotka tasottavat maaomaisuuden pyrkimystä yksin käsiin kokoontumaan.

Jos tahdotaan tutkia, onko viljelijäin luku vuosisadan kuluessa noussut vai laskenut, on tilallisten ja vuokraajien prosentit yhdistettävä.

Viljelijäin prosenttiluvut tulevat silloin olemaan:

	1815	1850	1875	1890
Turun ja Porin läänissä . . .	25.74	25.35	23.86	27.90
Hämeen ja Mikkelin lääneissä .	28.10	24.94	22.06	24.93

Vuoteen 1875 ovat prosentit molemmilla tutkimusalueilla laskeutuneet, mutta vuonna 1890 huomattavasti nousseet Turun ja Porin läänissä, jossa nousu nähtävästi suurimmaksi osaksi aiheutuu vuokraajien korkeasta suhdeluvusta mainittuna vuonna; nousua tavataan myöskin jonkun verran Hämeen ja Mikkelin lääneissä viimeainittuna vuonna.

Suuret eroavaisuudet palvelusväen prosentteissa ennen ja jälkeen vuoden 1877 johtuvat ennen mainitusta jakoperusteen eroavaisuudesta.

Kun siirrytään seuraavaan ryhmään, herättää irtaimen väestön suuri suhteellinen kasvaminen erityistä huomiota. Puheena olevan ajanjakson kuluessa se on noussut

Turun ja Porin läänissä . . .	14.42	%:sta	42.02	%:iin.
Hämeen ja Mikkelin lääneissä .	13.54	»	47.67	»

Koko maassa oli prosentti vuonna 1890 vain 44.66.

Irtaimen väestön käsite ei vielä ole vakaantunut. Tässä tutkimuksessa käsittää se, kuten on mainittu, vuosina 1815—75: työkykyiset loiset, vanhat ja raihnaiset tilalliset, torpparit ja loiset, jotka ovat lakanneet maanviljelyksestä, ja talonpoikaispojat; sekä vuosina 1880 ja 1890: loiset, jotka elättävät itseänsä tekemällä työtä toisen maalla, muut (kuin maa-) torpparit ja eläkkeellä olijat eli syytinkiläiset.

Katsauksessa maan taloudelliseen tilaan viisivuotiskaudelta 1896—1900 ryhmitetään väestö vuoteen 1903 voimassa olleiden henkikirjakaavakkeiden mukaan seuraavalla tavalla:

- 1) henkilöt, jotka elättävät itseään julkisella viralla, eläkkeellä, pääomalla tahi muulla itsenäisellä ja pysyväisellä elinkeinolla, sekä heidän vaimonsa ja lapsensa;
- 2) henkilöt, jotka ovat muilla laillisessa palveluksessa, sekä heidän vaimonsa ja lapsensa;
- 3) muu väestö, joka ei ole kiinnitetty vakinaiseen työhön.»

Viimeinen ryhmä käsittää siis niin sanotun irtaimen väestön.

Näin määriteltynä käsitti irtain väestö prosenteissa henkikirjoihin otetun väestön koko lukumäärästä:

	v. 1880	v. 1890
Turun ja Porin läänissä	24.6	34.1
Hämeen »	22.4	32.7
Mikkelin »	33.0	33.0
Koko maassa »	27.2	32.7

On huomattava, että edellä esitetyt luvut irtaimen väestön suhteellisesta lukuisuudesta henkikirjojen tietojen mukaan käsittävät sekä kaupunki-että maaseutuväestön. Kaikissa tapauksissa osottavat nämäkin luvut tämän ryhmän ylempänä esitetyillä alueilla kymmenessä vuodessa voimakkaasti kasvaneen, paitsi Mikkelin läänissä, missä irtaimen väestön suhteellinen lukuisuus näyttää viimekuluneen kymmenen vuoden aikana pysyneen samana.

Oikaisuja.

Siv. 17, rivi 13, on: ansaitsevaisten ja omaisten kahdesti; lue: ansaitsevaisten vaan kahdesti.

» 18, » 31, on: siv. 28; lue: siv. 26.

» 41, » 3, on: paitsi Pohjois-Savon; lue: paitsi Hattulan ja Pohjois-Savon.

» 41, » 33, on: —, —; lue —, 0.02.

» 48, » 9, on: 1900; lue: 1890.

» 48, » 25—26, on: oli renkejä enimmäen Tampereen ja Hattulan rovastikunnissa; lue: oli vuonna 1890 renkejä enimmäen Tampereen ja Hämeenlinnan rovastikunnissa.

» 59, » 4, on: 1820, 1855, 1850; lue: 1820, 1845, 1850.

» 65, » 30, on: pääomalla tahi; lue: pääomalla, maanviljelyksellä tahi.
